

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

Dětské hračky ve středověku na Severní Moravě

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kamila Mátychová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Bláha

Olomouc 2011

Poděkování:

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi nějakým způsobem pomohli k vypracování této práce. V první řadě vedoucímu mé práce PhDr. Josefu Bláhovi za poskytnutí cenných informací a podnětů, velké dík také patří těm, kteří mi věnovali svůj čas při zpracování nálezových fondů, či mi byli nápomocni svou radou, zejména Mgr. Blance Veselé, Milanu Rychlému, Mgr. Pavlu Šlézarovi, také Mgr. Tomáši Ottovi, Mgr. Zbyňku Moravci, paní doktorce Tymonové a dalším. Poděkovat bych chtěla také Martinovi Lukasů za pomoc s překladem německé literatury a v neposlední řadě mým rodičům a příteli za podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že tuto práci jsem provedla samostatně a že předkládám veškerou použitou literaturu a citace

Kamila Mátychová

OBSAH:

1	Úvod.....	6
2	Bibliografie.....	6
3	Krátký exkurz do trávení volného času středověkého člověka	7
3.1	Volný čas a aristokracie	7
3.2	Volný čas a měšťané	8
3.3	Volný čas a venkované.....	8
4	Dětství a hračky ve středověku	8
5	K problematice postoje ke středověkým hračkám	10
5.1	Hračka a umění.....	10
5.2	Co je vlastně hračka?.....	10
6	Hračky na severní Moravě	11
6.1	Hračky tvořené pomocí formy	12
6.1.1	Figurky tvořené jednou stranou formy.....	13
a)	ženské sošky světského charakteru	13
6.1.2	Plastika tvořená dvojdílnou formou	23
b)	Postavy v kápí a zalomenýma rukama	23
c)	Plastiky světského charakteru	27
6.2	Hračky tvořené z ruky	28
d)	Koníčci a koníčci s jezdcem.....	28
e)	„Jezdci“ v kápí	48
f)	Zajímavé nálezy	52
6.3	Shrnutí	55
6.4	Ostatní hračky	56
g)	Šachy	56
h)	Hrací kostky a kameny, jiné deskové hry	58
i)	Kuličky a kuželky, astragály	59
7	Závěr.....	61
8	Poznámky	61
9	Literatura:	I

10	Seznam obrazových příloh	IV
10.1	Seznam obrazových příloh umístěných v textu.....	IV
10.2	Barevná obrazová příloha.....	VII

1 Úvod

Hry provází lidského jedince od počátku jeho života, jsou prvními projevy reflexe okolního světa, mají stejnou platnost pro národy všech kontinentů a zároveň mají jedinečnou vlastnost být intimní zповědí, svobodným vyjádřením sebe sama bez závislosti na okolí. Hra je ohraničena jednotou přítomného času a místa. V opravdovém světě hry můžeme manipulovat se skutečností, projevovat své touhy, své fantazie, určitým předmětům přisuzovat vlastnosti, které je tvoří právě tak lidskými, jako by mohly být ve skutečnosti, nebo právě tak neuvěřitelnými, že posunujeme realitu až za hranice možností zákonů fyzikálních. Při hře můžeme uniknout realitě, prožíváme pocit duševní spokojenosti, nezávislosti. Zakoušíme neopakovatelnou a nenahraditelnou možnost hrát si se svými vlastními sny, zhmotňovat je. Při některých hrách naopak s realitou pracujeme velmi intenzivně, promítáme ji do svých malých představení, upravujeme ji, nebo ji prožíváme stále znova, a tím se pro nás stává jistou formou autoterapie, což pozorujeme zejména u mladších dětí. Hra je důležitou, ba nezbytnou podmínkou zdravého vývoje a prožívání v dnešním relativně svobodném světě, a proto bychom si měli uvědomit její význam v myšlení středověkého člověka.

Snad proto bychom neměli zanedbávat projevy činnosti, jež se některým lidem mohou z kulturního či estetického hlediska jevit jako méně hodnotné, ovšem i přesto jsou významnou a nedílnou součástí lidského bytí, a právě tahle součást nám pomáhá skládat pro nás zatím neúplnou mozaiku duchovní kultury středověku.

2 Bibliografie

Problematikou středověkých hraček se u nás nejobširněji zabývá Zdeňka Měchurová, která tomuto tématu věnovala hned několik článků. Nejdůležitější se zdá být stať z roku 2009¹, která se zabývá nálezy středověkých koníčků na Moravě. Nejen, že zveřejnila lokality všech nálezů, ale vzájemným srovnáním přispěla k jejich chronologii. Ke středověkým hrám obecně se váže článek *Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech*, publikovaný roku 2010². Kromě těchto shrnujících článků se drobné hrnčířské plastice věnuje v dalších článcích např. *Drobná středověká plastika se zaniklé středověké osady Konůvky*³, či *Drobná středověká plastika ve sbírkách Moravského muzea v Brně*⁴. Zásadní literaturou k poznání středověkých hraček je rozsáhlý článek Vereny Hoffmanové Alleray kurtzweil – *Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen*⁵, kde se vyjadřuje jednak k problematice středověkého vnímání člověka, a jednak uvádí všechny nálezy hraček, či drobné plastiky, které nějakým způsobem se hrou souvisejí. Hrou a postavením dítěte ve středověku se zabývá též E. Waterstradt v článku *Kinderspielzung im Mittelalter*⁶. K poznání života dítěte přispívají *Nepokojná léta. Historie třicetileté války od P. Englanda*⁷, i přesto že je zaměřena na pozdější dějinné události.

Nálezům středověkých hraček se u nás pozornosti začíná dostávat ve 30. letech 20. století (J. Skutil⁸ 1936, 1937), v následujícím období je potřeba zmínky o středověkých hračkách hledat v pracích etnologů (Šourek 1942⁹, Melniková – Papušková 1948¹⁰, Hercík 1951¹¹). Konkrétně Emanuel Hercík nabízí možnost srovnání s mladší lidovou tvorbou. V roce 1962 vydává Václav Burian¹² studii, kterou navazuje na J. Skutila, věnující se podrobně plastice koníčka. Uvádí technologický postup výroby, největší pozornost je věnována pokusu o dataci a typizaci jednotlivých nálezů. I když se v datování objevují nějaké dnes již překonané informace (nesrovnalosti ohledně glazury, či datování koníčků s mohutnou šíjí do 16. století),

přesto je tento článek první, který se plastikou koníčka zabývá z uměleckohistorického hlediska nejdůkladněji. Kromě této literatury vycházejí drobnější články, upozorňující na zajímavé archeologické nálezy, ve kterých můžeme naleznout několik obecných informací ke středověkým hračkám či hrám. Zdrojem informací jsou také katalogy, vydávané k příležitostní výstav.

3 Krátký exkurz do trávení volného času středověkého člověka

Na způsob trávení volného času ve středověku mělo vliv zejména středověké feudální rozdělení. Jinak trávili své volné chvíle vesničané a jinak probíhala zábava na šlechtických dvorech. Celá společnost bez výjimek však byla odkázána na dobu mezi východem a západem slunce, byla mnohem více ovlivňována ročním obdobím a délkou dne, než je tomu v současnosti.¹³ Značnou mírou volný čas ovlivňovala i církev, jež stanovovala dny pracovní a dny sváteční. Církevní svátky tvořily třetinu dní v roce. Jelikož církev nedovolovala v tyto dny pracovat, různé hry a lidové zábavy se konaly právě v tomto čase.¹⁴ Pracovní doba (mluvíme-li o měšťanech) byla v porovnání s dnešní dobou poměrně dlouhá – zabírala přibližně šestnáct až sedmáct hodin denně v létě, v zimě většinou nepřekračovala dvanáct hodin¹⁵. Na vesnicích lidé příliš nerozlišovali mezi prací a volným časem. Dá se říci, že pojem volný čas a jeho význam v dnešním slova smyslu (tedy daná hranice mezi prací a dobou volna) souvisí až s rozvojem měst.¹⁶ Čas na zábavu a odpočinek si tedy člověk nacházel během celodenní práce.

3.1 Volný čas a aristokracie

O životě aristokracie toho díky dochovaným pramenům víme trochu více než o životě měšťanů či venkovanů a můžeme díky nim detailněji a přesněji popsat jejich zvyklosti. Materiální zabezpečení jim také poskytovalo mnohem větší možnosti v oblasti trávení volného času. Nejpopulárnější zábavou velmožů byl tehdy lov a pořádání různých dvorských zábav, k nimž patřily zejména rytířské turnaje. Do Evropy se šířily z Francie, kde se zmínky o tzv. torneamentech objevují již ve 12. stol. Význam je možné odvodit od řeckého slova tornos, znamenajícího střed kruhu, kružidlo, odvozeně pohyb v kruhu, lat. tornare. Ve středověkých kronikách se též objevuje termín galská hra (ludus gallicus).¹⁷ Zřejmě souvisejí se snahou odlišit se od chamtivých měšťanů, objevuje se touha po znovuzrození kultu ctnostného rytíře^{18,19} Do sedmi rytířských ctností náležely: jízda na koni, plavání, střelba z kuše, čestné zápolení, sokolničení (lov) [1], hra v šachy, skládání a zpěv veršů²⁰. Kromě samotného turnajového utkání, které bylo činěno různými zbraněmi (mečem, kolčím dřevcem, sekyrou) na sebe turnajové hry nabalovaly další možnosti povyražení. Po večerech se lid uchyloval do místních krčem, kde se oddával pitkám a jiným zábavám, během dne byly souboje prokládány zpěvem, tancem a kejklířskými představeními.²¹ To vše samozřejmě k velké nelibosti církve, které toto veselí připomínalo pohanské zábavy. Vždyť i rytířské hry zřejmě vznikly z her pohanských, které zmiňuje roku 895 koncil v Triburu.²² Téma rytířů a rytířských soubojů hojně proniká i k méně majetnému obyvatelstvu, jak nám dokládají nejen četné nálezy plastik rytířů na koni, ale i historické materiály zpodobňující měšťany hrající si s těmito figurkami, jako by napodobovaly skutečný turnaj. Podobu v dnešní době vykazuje oblíbená hra stolní fotbal.

3.2 Volný čas a měšťané

Jak již bylo zmíněno výše, dělení času městerského člověka bylo ve znamení důslednějšího odlišení pracovní doby a volna. Objevuje se také pojetí volného času jako organizované činnosti²³, což souvisí s postupným vymaňováním se z koloběhu věčné snahy o obživu. Čas se stává mnohem více strukturovanější, vliv na tuto skutečnost mělo mimo jiné i zavedení radničních zvonů a hodin.²⁴ Rodí se nová společenská vrstva toužící po blahobytu, úctě a moci. Středisky měšťanské zábavy byly zejména krčmy, později se přidávaly kostely, veřejným prostranstvím byly i hřbitovy,²⁵ rušno bylo v ulicích a na náměstích, zejména při různých slavnostech a jarmarcích. [2] Lid zde bavili artisté, hudebníci, mimové a tanečníci zvaní žakéři nebo žertěři. Kromě těchto profesionálů byli v některých městech také taneční mistři, kteří měli tuto zábavu kultivovat.²⁶ Velké oblibě se těšily hazardní hry. Nejvíce zakazovaná byla v té době hra v kostky, která se mimochodem hrála jen o peníze. Chudší vrstvy těmto kratochvílím propadaly jednak kvůli vidině snadně nabytého jmění, a jednak kvůli možnosti se této zábavě oddávat kdekoliv a kdykoliv.²⁷ Výjimkou nebyl ani Štědrý den, což nám dokládá záznam ze 14. stol., v němž se píše „do jitřní hvězdy bdí, hrájíce v onen nejsvětější den v kostky, zkoušejíce, jaké budou mít štěstí ... po celý budoucí rok.“²⁸ Dále se hrály různé deskové hry, vrhcáby, kuličky apod.

3.3 Volný čas a venkované

Život venkovanů byl protkán různými rituály, kouzly a pověrami. Běh času se řídil uzavřeným cyklem čtyř ročních období, odehrávající se mezi podzimní a jarní rovnodenností, letním a zimním slunovratem.^{29 30} Nelze přesně stanovit, kde ležela pomyslná hranice mezi zábavou a archaickými rituály. Nejprve chtěla církev tyto zvyky vztahující se k významným událostem roku vymýtit, časem dochází k názoru, že bude výhodnější je pozvolna překrýt těmi křesťanskými, zejména chce-li se podílet na společenském dění vsi a ovlivňovat je. Oslavy Vánoc tak připadají na zimní slunovrat, Velikonoce zase na jarní rovnodennost. Zůstává i pohanská symbolika vajec.³¹ Celkově byla zábava na vesnicích poměrně rozmanitá, oblíbené byly různé tance nebo jakékoliv soutěže v poměřování síly počínaje během, pokračující přes pěstní souboje někdy ústící do poněkud surových bitek, při nichž bylo použito holí, vidlí, cepů i seker. Oproti aristokratickým turnajům, zde však nelze hovořit o nějakých pravidlech, není proto žádným překvapením, že účastníci z nich často odcházeli s nějakým zraněním.³²

Verdon také uvádí hru, při níž se lidé na smetišti bavili házením kamenů či jiných předmětů po drubeži, jejímž cílem bylo drubež zasáhnout, v některých případech i zabít.³³

4 Dětství a hračky ve středověku

O životě dětí a jeho postavení ve středověku se vedou spory. Na jedné straně se objevuje názor, že dětem byl upírán láskyplný přístup (viz DHK, Englund)³⁴ Englund³⁵ uvádí, že pro rodinu byl používán název „lidé ze statku“, dítě sloužilo hlavně jako pracovní síla a budoucí

živitel rodičů, a dětství popisuje jako politováníhodné období v životě. Na druhé straně je toto mínění vyvráceno jako překonané, s odkazem na četné nálezy dětských hraček či doklady o projevech velkého smutku při odchodu dítěte.³⁶ Těžko však můžeme z dnešního pohledu hodnotit míru lásky a pochopení, která byla dítěti poskytována. Pravdou však je, že děti se již velmi brzy musely začlenit do světa dospělých. Již od sedmého roku (pokud nenastoupily do školy) pomáhaly rodičům. [3] Dívky byly nápomocny maminkám při domácích pracích, chlapci pomáhali otcům při vykonávání řemesla a prodeji výrobků na trzích.³⁷ Rychle se stávají součástí světa dospělých a Englund zmiňuje, že své rodiče doprovázejí dokonce i do ložnic, přítomny jsou i při bitvách na bitevním poli. Dětství ve vyšších vrstvách probíhalo ve stejném duchu nápodoby dospělých [4], přesto se však značně lišilo. U dívek byl kladen veliký důraz na vzdělání a umění, chlapci se učili bojovým, loveckým a sokolským dovednostem. Výchova byla velmi přísná, časté byly tělesné tresty. Rodina tehdy bývala početnější, úmrtnost však dosahovala mnohem větších čísel, než je tomu dnes. Englund uvádí, že do jednoho roku zemřelo 25–33 dětí ze sta. Velkým rizikem byly také porody, poněvadž byly opředeny mnohými pověrami, a i banální komplikace mohly vést ke smrti. Při porodu bylo též často používáno násilí jako mačkání břicha a páčení, což úmrtnost, či postižení dětí rozhodně nesnižovalo.³⁸ Co se týká dovršení plnoletosti, hranice byla až do 15. století posuzována podle druhotných pohlavních znaků (vousů u chlapců a ňader u dívek).³⁹ Dospělost a s ní spojené plození potomků tedy nastává poměrně brzy.

K dětství neodmyslitelně patří dětské hračky. Jejich funkce se od středověku prakticky nemění, a proto uvedeme dělení, které je v praxi běžně užíváno v dnešní době.

A. Funkční hračky

- Spadají sem hračky, které rozvíjí senzomotorické schopnosti zejména v prvních letech dítěte. Nejoblíbenější, leč poměrně vzácná, jsou štěrčátka. Nejjednodušší provedení bylo ve tvaru prstence ze sušeného drubežního žaludku, naplněného kamínky.⁴⁰ Rovněž se vyskytovala keramická chrastítka ve tvaru koule, nebo měla nějaké figurativní ztvárnění. Z našich zemí jsou to například chrastítka ve tvaru ptáčeků ze Soběslavi a Sezimova Ústí⁴¹

B. Hračky pro fiktivní hry

- Jedná se o největší skupinu hraček. Náleží sem v podstatě jakákoliv hra, která nemá pevná pravidla a jež se vyznačuje nápodobou viděné skutečnosti, její obměnou vedoucí k utvoření skutečnosti nové, nebo promítáním vnitřních pocitů. A jelikož hra vytváří půdu pro opravdový život, největší část zabírají hračky, které toto umožňují. Holčičky si hrají s panenkami (ve středověku však nemají tvar miminek, ale dospělých žen)⁴² [5], a nádobkami pro ně. Talířky se někdy vyráběly z doplňků kolovrátku⁴³. Chlapci si zase hráli s malými koníky, či miniaturním nářadím (i když to se nedá počítat ke skupině hojných nálezů). Zmínky o něm nacházíme v pramenech, ale archeologicky nejsou příliš dokazatelné. Výjimku tvoří nález dětské motýčky z hornického města Freidberk. Pro děti aristokratů jsou typické zbraně. Od dětství byli chlapci cvičeni k boji, k čemuž sloužily meče nejdříve dřevěné a pak pozvolna přecházeli ke skutečným. O dětské „hračkozbraně“ však byl zájem i mezi chudým obyvatelstvem. V roce 1609 dokonce Friedberk bojové hry pro děti zakazuje.⁴⁴ U velmi bohatých vrstev, zejména králů a císařů, se také objevují některé vzácné materiály jako olovo, zlato a stříbro.⁴⁵ Zapomenout nesmíme ani na drobné figurální plastiky. Mezi nejhojněji vyskytované patří již zmíněný koníček a koníček s jezdcem, ostatní zvířátka již méně. Hoffmanová⁴⁶ do hraček řadí i postavy bohatých měšťanů, postavičky svatých, nahých chlapečků a nemluvnat v kolíbech.

C. Hry s pravidly

- Většinou skupinové hry podléhající pravidlům (kostky, deskové hry, pohybové a míčové hry, kuželky, karty, ale i hra na honěnou či schovávanou). Pro zajímavost zmíníme ojedinělý nález míčku sešívaného z jemné kůže nalezeného J. Bláhou v Olomouci. (info P. Šlézar)

5 K problematice postoje ke středověkým hračkám

V průběhu mé bakalářské práce jsem se setkala s několika problémy, z nichž jako nejzásadnější se jeví dva a to: určení toho, co je a co již není hračka a do jaké míry, či jakým způsobem lze středověkou hračku uchopit v kontextu dějin umění. Co se týká prvního z nich, setkala jsem se s několika velmi rozdílnými názory, jaké nálezy řadit do kategorie hraček, a proto uvádím i některé plastiky, které možná nejsou dětskými hračkami, ale s danou problematikou souvisejí a jsou jakýmsi doplňkem k nezodpovězeným otázkám ohledně jednoznačného určení. V další kapitole na toto téma přidávám krátkou úvahu.

Jako poměrně zásadní se později ukázal i problém, do jaké míry je vlastně tato plastika uměleckým vyjádřením, a zda ji lze vůbec srovnávat s uměním tzv. vyšším. Lze k ní vlastně přistupovat jako k uměleckému dílu a jak ji z uměleckohistorického hlediska uchopit?

5.1 Hračka a umění

Chvilí se ještě zastavím u problému *vysoké umění versus hračka*, či možná ještě méně konkrétněji *lidové umění versus vysoké umění*. Lze tato dvě umělecká vyjádření vlastně srovnávat? Již názvy vysoké umění a lidové umění nás směřují k odpovědi. To lepší, hodnotnější a to podřadné, jež je nápodobou oficiálního umění. Pokud bychom hodnotili sakrální hrnčířskou plastiku pocházející z lidového prostředí se sochařským dílem středověku, paralel bychom nacházeli mnohem více. Ať již z ikonografického či estetického hlediska. Příkladem budiž alespoň drobná plastika P. Marie z Barvířské ulice v Olomouci (podrobněji na toto téma Hlobil). S čím ale srovnávat středověké hračky? Je jisté, že se do nich určité slohové rysy promítají, námětem a ztvárněním se však jedná o svébytnou skupinu, která nám ukazuje i jinou než sakrální polohu umění ve středověku. Čímž se vymyká tvrzení o podřadnosti a napodobování oficiálního umění. Tématika her také proniká do ostatních uměleckých odvětví, nacházíme ji na reliéfních kachlích [6], iluminacích i na malířských dílech, zvláště severských umělců [7]. Níže ve své práci bych se pokusila srovnat a zhodnotit jednotlivé nálezy na severní Moravě, s přihlédnutím k nálezům z jižní Moravy a alespoň některým lokalitám z Německa, zejména Saska.

5.2 Co je vlastně hračka?

Problém jednoznačného přiřazení drobné hrnčířské plastiky ke středověkým hračkám není lehce řešitelný, obzvláště pokud přihlédneme k danostem lidského myšlení. Je míněno především takové lidské smýšlení, které v počátcích svého psychického vývoje upíná pozornost k věcem, přisuzuje jim magickou moc i lidské vlastnosti. U dětí můžeme pozorovat například tzv. antropomorfismus, kdy děti připisují věcem vlastnosti, které z našeho pohledu

mít nemohou. A ani v pozdějším věku tyto rysy zcela nemizí. Krásným příkladem je slučování funkce u hračky, která se stane pro dítě oblíbenou. Hračka, s kterou si nejenom hrají, svěřují se jí, „uctívají ji“ a doufají v její pomoc. V dospělosti tuto funkci zastávají třeba talismany. Pokud nahlédneme do jiných kultur, zpozorujeme tento jev například v Africe u kmene Joruba, kde jsou tamní dívky v raném dětství obdarovány zdobnou ženskou figurkou, jež z velkou úctou opatrují až do pozdního věku, a které sice prvoplánově sloužily jako ochrana před zlem, přesto si s nimi dívky hrávaly jako s panenkami.⁴⁷ Zde se nám nabízí možnost postupného přejímání kultovních předmětů na hračky. Což může probíhat dvojnásobným způsobem. V prvním je funkce plastik poplatná oběma skupinám v téže době. Dokladem toho by snad mohly být drobné figurky žen, světic, které sice měly prvoplánově vést dívky k dobrým mravům, ale zároveň si s nimi mohly hrát. Další způsob tvoří předměty, které sloužily původně jako devocionálie apod., a které v důsledku nového náboženského vnímání, změnou obřadů a zvyků pozbyly svůj význam a jsou přejímány do kategorie hraček, pokud tomu však svou formou odpovídají.⁴⁸ Zde by se nabízely drobné plastiky zvířátek a zejména štěrchátka. Zářným příkladem je nález štěrchátka ve tvaru kohoutka z 2. poloviny 13. století z Litovle. Symbolika kohouta je spojena s plodivou silou, štěrchání kuličky uvnitř mělo zahánět zlé síly a nemoci a bylo používáno jak během různých obřadů v průběhu roku, tak při porodu. Vzhledem k tomuto ojedinělému nálezu jsou pak ostatní štěrchátka interpretovaná jako rituální předměty.⁴⁹ Ač je dokázáno, že chrastítka byla oblíbenou dětskou hračkou, do jejich významu jistě přesahovala duchovní rovina, spojena s ochranou před zlem. [8]

Účelem této kapitoly je tedy poukázat, jak tenké mohou být hranice mezi hračkou a kultovním předmětem, a že tyto hranice nemusí být uzavřené, ale je mezi nimi možné volně přecházet.

6 Hračky na severní Moravě

Nálezový fond hraček severní Moravy se může zdát méně rozmanitý, s podobnou situací se však setkáváme na celém území České republiky. Jedinou možností poznání jsou pro nás totiž výrobky pouze z těch materiálů, které ani po několika stech letech nepodlehly zubu času a jsou pro nás tak jediným dokladem středověké zábavy. Kromě existence předmětů z keramiky a různých druhů kovů bychom měli předpokládat hojnější výskyt hraček, které nesestávaly z tak konsistentních materiálů. Jedná se především o výrobky dřevěné a vytvořené ze sezónních surovin. Zejména dřevěné hračky se musely vyskytovat v hojném počtu. Dřevo je materiál lehce opracovatelný s minimální potřebou jiných nástrojů. K výrobě hliněných hraček byla přece jen potřeba pec, kdežto dřevo se vyskytovalo všude v okolí. Můžeme se tedy domnívat, že dřevěné hračky byly mnohem častější, než ty keramické. Zároveň se na jejich výrobě mohly podílet i samy děti.⁵⁰ Jedním z mála dochovaných dřevěných hraček je dřevěný mečík z Opavy (info o nález, Mgr. Ott) Archeologické nálezy jsou téměř jediným dokladem dětských her, zároveň však může docházet k určitému zkreslení jejich eventuální různorodosti a zúžit pozornost pouze na tyto hliněné projevy. Přibližnou představu můžeme nalézt při studii lidové tvorby, poněvadž ta se díky pozvolné změně výtvarné formy stává schránkou dávných zvyků, nesoucí v sobě tradice tvorby let předešlých. Pro dokreslení uvádím v obrazové příloze některé lidové hračky z nedávné doby. Jedná se o panenky vyrobené z listů kukuřičných klasů, zvířátka vyrobená z kaštanů a uzlové panenky. Pro srovnání uvádím i hračky, zejména koníčky z novější lidové tvorby. [9], [10], [11], [12], [13]

Pokud se v tuto chvíli oprostíme od možnosti kultovního přesahu pronikajícího do otázky vzniku a účelu hraček, a zamyslíme se nad přirozenou touhou dítěte po hře a hračce, rozkrývají se před námi možné obrazy, jak tuto touhu dítě uspokojovalo a jakou úlohu v ní hrál zásah dospělých. Dítě zažívá už od nejútlejšího věku potřebu napodobovat kolem sebe okolní svět, chování dospělých, a proto se do hraček promítají převážně náměty, které dítě obklopují. Některé náměty jsou v podstatě neměnné až doposud, jsou to například panenky, koníčky, chraštítka a jiné zase odráží stávající dobu, tudíž některé náměty postupně ustupují do pozadí a jiné naopak nově vznikají (kohoutci, autíčka). Dětská mysl ve své představivosti pak vezme zavděk vším, co se alespoň kýženému námětu podobá, a proto spatřujeme děti, pro které je kus kmene koníčkem, špalíček panenkou apod. Dospělí pak tyto objekty drobnými zásahy dětem připodobňovali skutečnosti. Vytvářely se hračky jednoduchých tvarů, z materiálu, který odpovídal možnostem zhotovitele. Postupným napodobováním těchto výtvorů se forma začínala ustalovat a vznikala tak téměř závazný způsob výtvarného provedení.⁵¹

Hračky můžeme rozdělit do dvou základních skupin podle způsobu zpracování. Jsou to hračky tvořené z formy a hračky tvarované tzv. „z ruky“.

6.1 Hračky tvořené pomocí formy

První skupina je tvořena tlačením do formy buď jednostranné, sloužící hlavně pro pohled zepředu, a do formy uzavřené. Kvalitou se liší, spojuje je však větší profesionalita a jemnost zpracování než u plastik hnětených v ruce. Vznikaly zřejmě v počtu více kusů v hrnčířských dílnách městského prostředí a na vesnice se dostávaly díky trhům a různým slavnostem, jak zmiňuje Belcredi i Měchurová⁵². I když nemáme zatím žádné doklady o hrnčířských dílnách produkujících dětské hračky, můžeme se na základě publikací z Norimberku, Kolína nad Rýnem a Wroclawi domnívat, že tomu tak bylo. Dozvídáme se totiž, že ve výše zmíněných zemích existovali specializovaní řemeslníci, kteří ve velkém vyráběli dětské hračky a mezi lidmi oblíbené devocionálie. Jak zmiňuje V. Goš a J. Karel, předměty pak byly z těchto středisek rozváženy po střední Evropě, a některé se tedy mohly dostat i na jarmarky a trhy moravských měst. Což dokládají nálezy více figurek, které se zejména účesem a řasením šatu podobají těm norimberským. Podobnost však může odkazovat i na inspiraci těmito importy a následnou výrobu již v domácím prostředí⁵³. Ač jsou figurky vyráběny sériově, jednotlivé nálezy se od sebe liší. Setkáváme se však i s výraznou podobou, někdy až téměř identickým vzhledem dvou plastik náležejících k lokacím od sebe poměrně vzdáleným.⁵⁴ Což by nám při důkladnějším bádání mohlo pomoci poodhalit způsoby obchodování a systému obchodních cest.⁵⁵

Drobná plastika tlačená do formy je především figurální, jen výjimečně je tento způsob zpracování aplikován i na postavy zvířat. Na Moravě jej zastupuje snad jen koníček z Brna, který je pomocí formy vyroben však pouze částečně. A keramické plastiky jezdece na koni modelované dvoudílnou formou, tak jak je popisuje Hoffmanová, na Moravě nemají paralelu zatím vůbec žádnou.⁵⁶ Figurky se však vyskytují poměrně hojně jak ve vesnickém, tak i městském prostředí, i když se jedná povětšinou jen o torza. Postavičky žen v dobovém oděvu, slouží k pohledu zepředu a díky svému čistě světskému charakteru je klasifikujeme vcelku jednoznačně jako panenky. Často mají na hlavě soudobý čepec, takzvaný kruseler, který je krásně provedený například u figurek z Chebu. Ty jsou nám zároveň dokladem tehdejší kritiky módního výstřelku mnohonásobného ovinování kruseleru, zapsané v

Špýrském oděvním řádu z r. 1356, který předepisuje, že smí být ovinut jen čtyřikrát a maximálně na výšku malíčku.⁵⁷ [15]

Mezi hračky lze zřejmě řadit i pozoruhodný nález z Kostelce u Holešova. Jedná se o hlavu a poprsí šaška, vyrobeného z jemně plavené keramické hmoty ukončené plochou podstavou s kruhovým otvorem, do kterého se mohlo vsunovat dřívko. K obličejí tvarovanému formou je dodatečně připojen cíp kukly.

U následujících typů není zcela jisté, zda sloužily skutečně jako hračky, různí se i názory ohledně funkce, kterou měly případně zastávat. Jedná se především o postavičky mužů s kápí na hlavě a sepnutýma rukama, jež jsou některými považovány za mnichy. (Šmahel⁵⁸). Sporné jsou i figurky představující zřejmě světice např. v plachetce a přehození sepnutém na prsou, s beránkem⁵⁹ či s členkou ze zaniklé osady Bystřec, která svým zjevem připomíná jihočeskou gotickou madonu⁶⁰. František Šmahel⁶¹ do této skupiny řadí i plastiky starých žen a matek s dítětem. Zajímavé je, že všechny mají ve spodu udělaný otvor. Měchurová⁶² uvažuje o tom, že se jednalo o technologickou záležitost (průduchy pro vypalování a vysoušení), nebo mohl sloužit při uzavření, či při vytahování z formy, „*neboť ručně modelované plastiky otvor nemají.*“⁶³ Tento názor se však opíral pouze o nálezy z Konůvek a Újezda, v dalším jejím článku z téhož roku je tato domněnka již doplněna o možnost funkčnosti otvoru, a to pro zasunutí dřevce.⁶⁴ Šmahel⁶⁵ připouští i jinou než technologickou funkci, což souvisí s jeho poznatkem o tom, že otvory měly i figurky, které sloužily jako poutní odznaky připevňované na pláště. S jiným názorem přicházejí Nekuda a Riechertová⁶⁶, totiž, že ukončovaly římsy kamen. Lidé je také mohli umisťovat na domácí oltářky, nebo jak můžeme pozorovat v mladší etnografii, i nade dveře a do výklenků. S tématem by snad mohlo souviset doporučení Giovanniho Dominici (řeholníka z 15. století), které říkalo, „*že by rodiče měli doma mít sv. obrazy, které by morálně působily na děti. Ježíšek a sv. Jan byli vhodní pro chlapce. Pro dívky zase sv. Anežka, Cecilie, Alžběta, Kateřina a Uršula, aby jim vštíply lásku k panenství, touhu po Kristu, nenávisť ke hříchům a pohrdání marnivostí. Obdobně byly florenstským ml. jeptiškám, nebo ml. nevěstám doporučovány loutky Ježíška, aby v nich podněcovaly touhu po ztotožnění se s jeho matkou.*“⁶⁷. Nově se uvažuje o tom, že panenky v dobovém oděvu sloužily jako publikum při napodobování turnajových her (info J. Bláha).

V následující části bych se ráda podrobněji věnovala jednotlivým příkladům drobných plastik tvořených pomocí formy, s hlavním důrazem na výrobky ze severní Moravy. Pro lepší přehlednost konkrétní případy záměrně umisťuji až na konec kapitoly, aby bylo lépe patrné jejich zastoupení a jednotlivé případy se neztrácely v textu. Stejný systém bude uplatněn i u následujících kapitol.

6.1.1 Figurky tvořené jednou stranou formy

a) ženské sošky světského charakteru

Vyznačují se štíhlým tělem, s hlavou mírně nakloněnou dopředu. Rubová strana hlavy je nepravidelná, zběžně ohlazená, často s otisky prstů.⁶⁸ Kolem oválného obličejí se vine vlnkovitý čepec, podobnými vlnkami je modelován i límec řasnatého roucha. Ruce jsou volně sepjaty na břicho.

1.

Hlavička panenky z Rýmařova

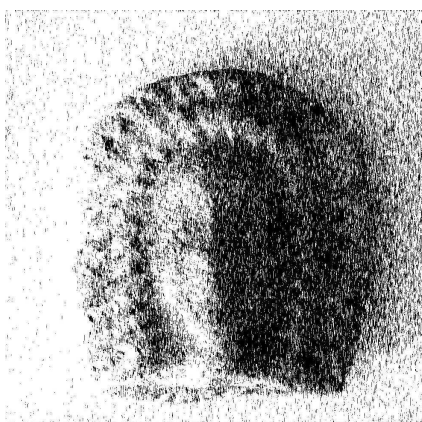
2. pol. 14. až 1. třetina 15. stol

Keramika, výška 1,9 cm
Rýmařov, Jungmanova ulice
Městské muzeum Rýmařov, inv.č. A/1095

Torzo z jemně plavené keramické hmoty, mírně nažloutlé barvy bylo nalezeno při záchranném výzkumu během výkopu pro inženýrské sítě na Jungmanově ulici. I když je obličej již značně setřený, stále jsou patrné oči, poměrně výrazný nos a plná ústa. Kruseler je tvořen dvěma řadami vlnkovitého ovinutí. Povrch není glazovaný. Panence je nápadně podobný exemplář z Bystrého nalezený E. Vaníčkem v kořenech hrušně (umístěný v muzeu v Brně). Stejně jako rýmařovská soška je panenka tvořena z dokonale jemné hmoty, bílé až žluté barvy bez glazury. Obličejová typika i dvojí ovinutí čepce je takřka shodné. Analogie nacházíme i u hlavičky z Konůvek. Na rozdíl od té naší je její tvář mnohem lépe zřetelná, zdobí ji dokonale tvarovaná kulatá ústa a výrazné oči. Pokrývka hlavy je tvořena stejným způsobem jako předchozí dvě. Nálezový horizont je mezi 14.–15. stol.

Typologicky sem můžeme přiřadit i horní polovinu panenky ze Seloutek s třířadým kruselerem, za příklad mnohočetného ovinutí nám poslouží nálezy dvou figurek ze studny v Chebu.

Lit.: Goš Vladimír – Karel Jiří, Hry a zábava ve středověkém Rýmařově, *Pravěk NŘ* 15/2005, Brno 2007, str. 451 – 458

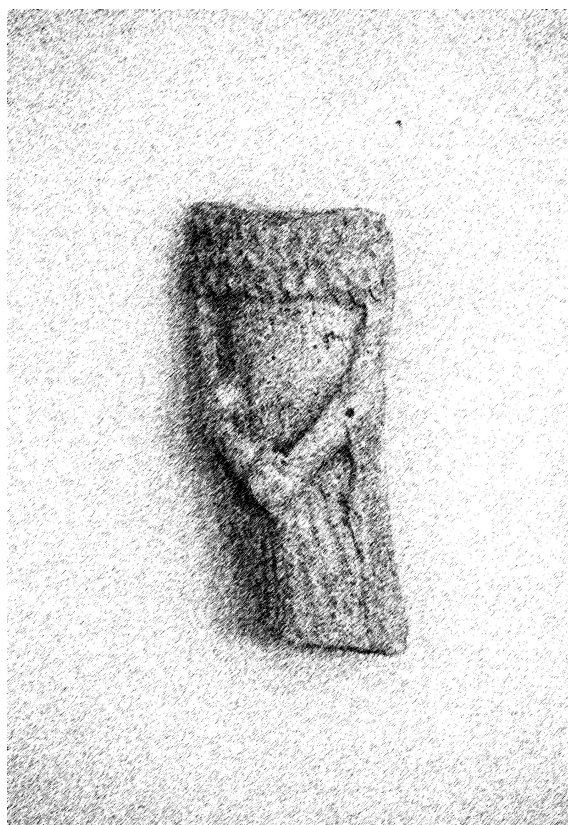

Obrázek 1

Spodní polovina panenky z Rýmařova
2. pol. 14. stol. – 1. třetina 15. stol
Rýmařov, Rýmařovský hrádek
Keramika, výška 6,4 cm
Městské muzeum Rýmařov, inv. č. A/9915

V zánikové vrstvě městského hradu (tedy z poloviny 14. a počátku 15. st.) byl též nalezen fragment dětské panenky. Jde o spodní část těla začínající třířadým límcem tvořeným lomenicí až téměř po spodní část roucha. Kdybychom nebrali v úvahu vzdálenost nálezových

lokalit, zdálo by se, že tento trup je chybějící částí zmíněné rýmařovské hlavičky. Zvláště s ohledem na panenku z Bystrého, která se tak podobala té naší. Jako jedna z mála je dochovaná kompletně a její tělo je tvořené právě takovým způsobem jako torzo ženské postavy z Rýmařovského hrádku. Pod širokým límcem se rýsují jednoduché šaty, zprvu hladké, od pasu dolů se pak řasí až na zem. Zpod velikých rukávců s naznačeným přetočením⁶⁹ vylézá část vnitřního rukávu a dlaně, jež jsou volně složené na klíně. Za materiál je opět použita jemná kaolinová hmota. Podobná torza se nám zachovala z Bystrého (již zmiňovaná horní část panenky, límec je však čtyřřadý) a z Bystřice, které je tvořeno obdobně – sepjaté ruce vyběhající z rukávců a řasnaté roucho od pasu dolů. Stopy po červené barvě na dolním okraji naznačují, že byl povrch kolorovaný. Je tvořeno jemnou plavenou hmotou a celou plastikou vede otvor. (pozn. Belcredi⁷⁰ usuzuje že jde spíš o postavu světice....)
-Lit.: Goš Vladimír – Karel Jiří, Hry a zábava ve středověkém Rýmařově, *Pravěk NŘ* 15/2005, Brno 2007, str. 451 – 458

Obrázek 2

3.

Hlavička ženské plastiky

2. pol. 14. stol. a počátek 15. století

Prostějov, Kralice na Hané

Keramika, výška 4,8 cm

Muzeum Prostějovska v Prostějově, inv. č. 218 377

Je vyrobena z jemné, velmi světlé keramické hmoty. Obličej je dobře zachovaný, shodný s již zmiňovanou figurkou z Bystrého. Panenka se bohužel nedochovala celá, pouze hlava

s dvojitým ovinutím čepce a horní část trupu končící pod límcem, jež je tvořen třemi řadami vlnovek.

-Lit.: Fojtík Pavel, Drobná středověká terakotová plastika ze zaniklé středověké osady Stará Ves, k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, *Zaměřeno na středověk, Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*, Praha 2010

Obrázek 3

4.

Panenska

1. třetina 15. století

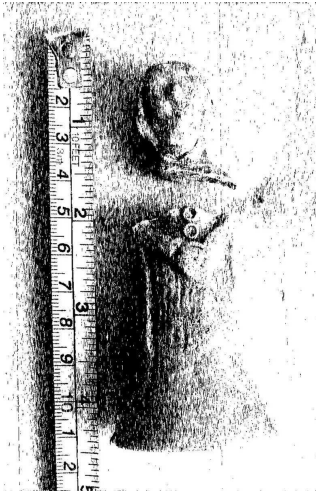
Keramika, výška cca 10 cm

Jeseník, vodní tvrz

Vlastivědné muzeum Jesenicka, inv. č. H 2542

K panence s ulomenou hlavičkou z Rýmařova by se snad blížil nález z Javorníku vsi, alespoň z hlediska kategorie. Byla nalezena roku 1975 při výzkumu vodní tvrže v Jeseníku. Hlína je jemně plavená, šedobílé barvy. Tělo panenky je duté a tvoří jej řasený oděv. Nad složenýma rukama vystupují dva velké knoflíky. Část horního trupu chybí, známe až hlavičku, s naznačenými rysy v obličejí, kterou překrývá šátek, jímž se liší od ostatních figurek. Velmi se podobá nálezům panenek z Norimberku a Hollfeldu, zejména zpracováním roucha s hladkou spodní částí a pláštíkem a naznačenými knoflíky, které jsou však oproti zmíněným zjednodušeny, stejně tak jako pokrývka hlavy či modelace obličejí. V. Gošem je datována do 15. až 16. století. Vzhledem k již zmíněným panenkám z Norimberku a Hollfeldu je možno upřesnit datování na 1. třetinu 15. století.

Lit.: Goš Vladimír, *Středověké hračky z Jesenicka, Severní Morava sv. 33*, Šumperk 1977

Obrázek 4

5.

Torzo ženské plastiky

1. třetina 15. století

Keramika, výška 4,7 cm

Vlastivědné muzeum Jesenicka, inv. č. H 2543

Spodní část trupu panenky, který se velmi podobá druhému, zachovalejšímu nálezu z Jeseníku. Zcela shodné je i přimáčknutí a provedení rukávce.

-Lit.: Goš Vladimír, Středověké hračky z Jesenicka, *Severní Morava sv. 33*, Šumperk 1977

Obrázek 5

6.

Hlavička panenky

konec 14. až 1. třetina 15. století

Glazovaná keramika, výška 3,5 cm

Olomouc, Hrnčířská ulice D3/AII

NPÚ, ú. o. p. Olomouc, sáček 303

Jemnou, cihlovou hlínu pokrývá hnědá glazura. Obličej zdobí úzké oči s obočím, vystouplé líce a kulatá ústa. Kruseler je tvořen dvojím ovnutím. Zadní část hlavy a pravá část vlnovice chybí.

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999, str. 104 – 109, 169 – 174.

Obrázek 6

7.

Torzo panenky (hlavička)

Konec 14. až 1. třetina 15. století

Glazovaná keramika, výška 5 cm

Olomouc, Hrnčířská ulice D3/AIII

NPÚ, ú. o. p. Olomouc, sáček 364

Světle okrová hlína, žlutě polévaná. Dochovaná hlava až po vrchní část šatů (límeč) tvořený třemi řadami vlnovek, obličej podobný předchozím plastikám, dobře zachovalá obličejová část, hezky vykreslená víčka a mírně šikmé obočí. Čelo je vysoké a vystouplé, obíhá ho dvojí vinutí vlkovitého čepce.

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999

Obrázek 7

8.

Torzo ženské plastiky (tělo)

2. pol. 14. – 1. třetina 15. století

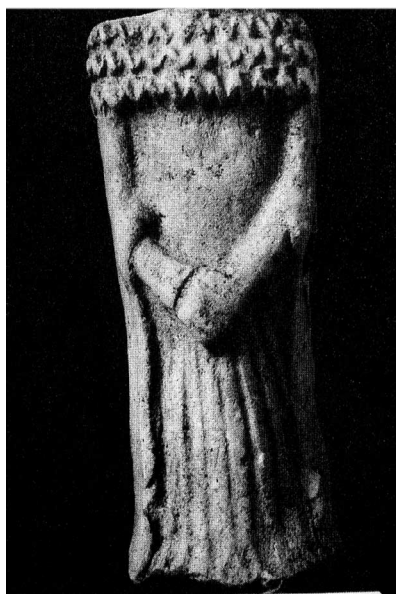
Keramika, výška 6,7 cm

Olomouc, Hrnčířská ulice D2,B

NPÚ, ú. o. p. Olomouc, sáček 157

Jemně plavená bělavá hmota. Límeček tvořen třemi řadami vlnovice, jednoduchý splývavý šat je ve spodní části řasený, ruce s dlouhými rukávci (možná jde o plášť) jsou volně spjaty v klíně. Tělem prochází úzký otvor.

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999.

Obrázek 8

9.

Tělo ženské plastiky

1. pol. 15. století

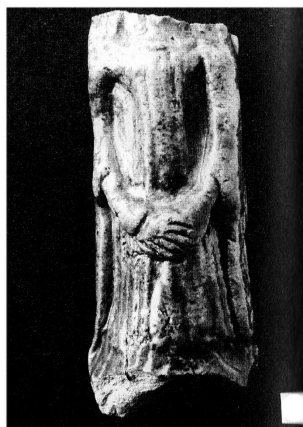
Glazovaná keramika, výška 5,8 cm

Olomouc, Hrnčířská ulice D4/BIII – D3/BIV

NPÚ, ú. o. p. Olomouc, sáček 679

Jemná, okrová hlína politá hnědožlutou glazurou. Šat je tvořen jiným způsobem, než je tomu u figurek popsanych výše, chybí límec, tělo je více plastické, roucho je řasené již od vrchu, ruce jsou pečlivěji modelovány, sepnuté spadají na klín. Tělo je válcovité, dole rozšířené, uprostřed s kruhovým kónickým otvorem.

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999

Obrázek 9

10.

Hlava ženské plastiky

Konec 14. století, začátek 15. stol.

Glazovaná keramika, výška 3,5 cm

Olomouc, Hrnčířská ulice D3/AIII

NPÚ, ú. o. p. Olomouc, sáček 275

Bělavá hlína se žlutou glazurou. Rysy v obličejí zjemnělé polevou, čepec tvořen pouze jednou řadou, pokud nejde o prameny vlasů.

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999

Obrázek 10

11.

Hlava ženské plastiky

Konec 14. stol. - začátek 15. století

Keramika, výška 3 cm

Olomouc, Hrnčířská ulice D2 -D3/AIII

NPÚ, ú. o. p. Olomouc Sáček 1051

Světle okrová hlína se zbytky bílého nátěru. Téměř shodná s plastikou předchozí.

Lit.: Sedláčková Hedvika, *Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, Památkový ústav v Olomouci 1998.*

Výroční zpráva, Olomouc 1999

Obrázek 11

12.

Torzo ženské plastiky

14. století

Keramika, výška 5,2 cm

Olomouc, Třída Svobody
Olomouc, 2.110/67

Keramika. Límec je tvořen pěti řadami vlnovky, ruce jsou volně sepjaty. Plastikou vede kruhový otvor.

Zatloukal Richard, Olomouc (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 39 (1995 – 1996), Brno 1999, str. 442 – 444

Obrázek 12

13.

Trup ženské plastiky

14. století

Glazovaná keramika, výška 3,4 cm

Ostrava, Masarykovo náměstí

Národní památkový ústav ú. o. p. Ostrava

Plastika je pokryta světle hnědou glazurou. Z figurky zbyl pouze čtyřřadý límec, část trupu a rukou, které překrývá hladké roucho s naznačenými, drobnými, jednoduchými knoflíky. Vnitřkem plastiky prochází kruhový otvor.

Lit.: Moravec Zbyněk, *Tvář středověké Ostravy*, Ostrava 2007.

Obrázek 13

14 .

Trup ženské plastiky

14. století

Ostrava, Puchmajerova ulice

Keramika, výška 4,7 cm

Národní památkový ústav ú. o. p. Ostrava

Jemná, velmi světlá keramická hmota, která nese zbytky bílého nátěru. Pětiřadý límec je velmi drobný, lomení čáry je častější, jednotlivé řady k sobě těsně přiléhají. Ruce vystupují v nízkém reliéfu a jsou spojeny v klíně. Jádrem vede kruhový otvor.

Lit.: Moravec Zbyněk, *Tvář středověké Ostravy*, Ostrava 2007

Obrázek 14

6.1.2 Plastika tvořená dvojdílnou formou

b) Postavy v kápí a zalomenýma rukama

Tato skupina představuje hojněji zastoupený typ postav v kápí a rukama sepjatýma na prsou. Vyznačují se větší živelností, jsou pojaty hruběji, oči i nos silně vystupují. Jejich určení je velmi nejednoznačné. Může se jednat o postavy žen, poněvadž v některých případech je

obličej lemován pramenem vlasů, jako je tomu u plastik, které popisuje Z. Měchurová ve svém článku Drobná středověká plastika ve sbírkách Moravského muzea v Brně. Dodává, že by se mohlo jednat i o krajkový okraj čepce⁷¹. Někdy bývá uváděno, že se jedná o postavy mnichů. (např. Žurek 2010) S největší pravděpodobností však půjde o postavy kentaurů, negativní symbol, značící rozpolcenost člověka, živočišnost, hrubou sílu, mnohdy až vtělení ďábla⁷²

1.

Mužská postava v kápí

2. polovina 13. století

Prostějov, Smilovo hradisko

Glazovaná keramika, výška 7 cm

Muzeum Prostějovska v Prostějově, inv. č. 24198

Lit.: Fifková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006.

Tato poměrně dobře zachovaná plastika je vysoká 7 cm a pokrývá ji nepřilíš lesklá žlutozelená glazura. Obličej tvoří velké vypouklé oči, výrazná ústa a nos. Vlasy i krk až po bradu jsou důkladně zakryté kápí. Šat není nijak zvlášť modelován, nejsou naznačeny ani rukávy. Bez viditelného předělu přechází rovnou v ruce s naznačenými prsty. Jediný výrazný prvek jakoby naznačuje ukončení svrchní části oděvu (možná pláště). Figurka není vymodelována v celé postavě, nýbrž končí těsně pod tímto pláštěm. Zadní část je tvarově naznačená, nenese však výraznější detaily. Ve spodní části je provrt. Je datována do 1. pol. 13. st.⁷³ čemuž odpovídá i provedení obličej a kulaté „románské“ oči. Podobnou plastiku nalezneme i ve sbírkách Moravského muzea v Brně. Obličej vykazuje příbuzné rysy, téměř shodně vymodelované, celkově je však brněnská plastika propracovanější. Kolem obličej se spadájí dva prameny vlasů (může se jednat i o krajkový okraj čepce), postavení rukou i jejich provedení je realističtější, jsou naznačeny okraje rukávů i řasení roucha. Povrch je rovněž pokryt zelenožlutou glazurou a soškou prochází kruhový otvor.⁷⁴ Obě postavy vykazují určitou shodu s nálezy kentaurů ze Saska. Plastiky však nepřecházejí v tělo koně, ale jsou ukončeny těsně pod pasem, což by ale nemuselo zcela vyvracet, že se jedná o kentaury, neboť právě toto ukončení by mohlo nasvědčovat, že byly figurky napichovány k tělu koně. (za informaci děkuji panu doktoru Bláhovi) Zajímavé je, že stejně jako saská plastika kentaurů mají oba nálezy ve spodní části naznačený trojúhelník. [16], [17], [18]

Obrázek 15

2.

Torzo mužské postavy v kápi

2. pol. 13. století

Přerov, nádvoří zámku

Glazovaná keramika, výška 4,4 cm

Muzeum Komenského v Přerově

Velmi obdobné jako prostějovská plastika je torzo z Přerova, nalezené při záchranném archeologickém výzkumu na nádvoří zámku v roce 2008. Je zde uváděno, že se zřejmě jedná o postavu mnicha. Stejně tak se ale může jednat o postavu kentaura, jak tomu bylo u předchozí plastiky. Zachovala se pouze spodní část bez hlavy, která je tvořena jemnou keramickou hmotou, politou světlou, žlutohnědou glazurou. Dno je provrtáno. Ukončení svrchního oděvu je téměř shodné s postavou ze Smilova hradiska.

Lit. Karel Žurek - Lapáček Jiří red., : Záchraný archeologický výzkum na ploše nádvoří zámku v roce 2008, *Přerovský zámek*, Přerov 2010

Obrázek 16

3.

Kentaur

2. pol. 14.století - poč. 15. st.

Olomouc, Denisova ulice č. 37

Keramika, výška 5,8 cm

Památkový ústav v Olomouci, inv. č. 2826/80

Světlá kaolinová hmota. Horní část postavy kentaura se zbytky předních nohou. Oproti plastice ze Smilova hradu jsou rysy v obličejí jemnější. Hlava je schovaná v kápí, ze které zřejmě vylézají zvlněné vlasy. Ruce byly nataženy dopředu, jsou však odlomeny. Povrch v levé části ramene a v boční spodní části zdobí mřížoví tvořené radélkem.

Lit.: Měchurová Zdeňka, Funde der klingen Mittelalterlichen plastik auf dem gebiet Tschechisen Schlesiens, *Archeologické rozhledy XLVI.*, Praha 1994

Bém Mojmir (red.), *Archeologické zrcadlení*, Olomouc 2001

Hlobil Ivo – Perůtka Marek (ed.), *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Sv. 1. Úvodní svazek*, Olomouc 2001

Obrázek 17

4.

Hlava plastiky v kápí

přelom 14. a 15. století

Opava, Drůbeží trh

Glazovaná keramika, výška 5 cm

Národní památkový ústav, Opava. Číslo akce 50/05

Hlína cihlové barvy je polita hnědou, lehce načervenalou glazurou. Obličej je jemný, typově se podobá nálezům hlaviček ženských plastik s jedním ovinutím čepce (či s vlasy) z Hrnčířské ulice v Olomouci. Kolem hlavy obíhá zvlněný okraj pokrývky hlavy, s kapucí přehnutou dopředu. Vzhledem k fragmentálnímu charakteru nálezu, lze stěží určit její účel. Jemnost rysů odkazuje spíše na ženský obličej. Podobná plastika, zachovaná v celé výšce byla nalezena v Lipsku (Nikolaistrasse)⁷⁵. Je také polita hnědou glazurou a provedení obličeje i kapuce vykazuje shodné rysy. Německá plastika má ruce skrčené k hrudi a drží kouli. [19]

Sedláčková Hedvika, Výsledky druhé sezony archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva, Olomouc 1999, str. 104 – 109, 169 – 174.

Obrázek 18

c) Plastiky světského charakteru

1.

Torzo ženské plastiky v renesančním oděvu

Prostějov, Uprkova

Keramika, výška 9,3 cm

Muzeum Prostějovska v Prostějově, inv. č. 246 565

Jemná hlína oranžové barvy. Neobvyklý nález objevený při záchranném archeologickém výzkumu při stavbě polyfunkčních domů v roce 2010. Na severní Moravě nemá zatím žádnou paralelu. Vzhledem k faktu, že plastika nenesé žádné atributy, jež by odkazovaly na náboženský charakter figurky, nabízí se možnost, že by mohlo jít o následující typ po panenkách v kruseleru. Nalezeno bylo bohužel jen tělo bez hlavy. Postoj je strnulý, ruce jsou přeložené pod prsy, rukávy jsou řasené, od levého ramene volně splývá dlouhý rukávec, pravý je odlomený. Vrchní část oděvu je upnutá, zdobí ji tři vertikální vrypy, směrem dolů se šat rozšiřuje, modelován jemnými záhyby. Přes sukni je převázán v přední části další díl, na zadní straně je řasení širší a jednodušší, pas je poměrně vysoko posazený, vrchní část je zcela hladká. Plastikou prochází úzký otvor. Nález byl ve vrstvě s předměty 16. a 17. st.

Obrázek 19

6.2 Hračky tvořené z ruky

Pokud jsme o plastikách vyráběných pomocí formy hovořili téměř jako o profesionálních, hračky modelované pomocí rukou jsou naopak nenahraditelným dokladem lidové tvorby ve středověku. Do zpracování se promítalo estetické cítění a zručnost zhotovitele, značilo se větší osobitostí a rozdílností. Jednotlivé individuální znaky však neměly vliv na funkčnost hračky, či její význam.⁷⁶ Složitější je i otázka datování než u hraček tlačených do formy, u kterých se dá sledovat jistá podobnost typů, vyskytující se na větším území, a kteréžto typy by snad mohly být vodítkem při určení datace. I přes tuto značnou osobitost je však možné vysledovat některé vodící znaky a nálezy roztrždit do několika kategorií. Důkladné je zejména dělení Hoffmanové, vztahující se k figurkám koníčka. Co se týká výroby, zdá se, že hračky vznikaly jako vedlejší produkt keramických dílen, či jednotlivce provozující toto řemeslo. Někdy se uvádí, že hračky byly zhotovovány samotnými dětmi. Zajímavá by též mohla být spojitost se zmínkou v knize Lidové hračky od E. Hercíka, který popisuje, jak byly staré lidové hračky během svátků a trhů vyráběny ve všech hrnčímách, a jednalo se zpravidla o práci učňů.⁷⁷

Skupina hraček modelovaných z ruky v sobě zahrnuje zejména plastiku zvířecí, setkáme se ale i s plastikou figurálního rázu a to zejména v podobě jezdců na koni.

d) Koníci a koníci s jezdcem

Jde o nejhojněji zastoupenou zvířecí plastiku na našem území. V německé literatuře⁷⁸ se uvádí, že v raném středověku byly figurky koní a jezdců velmi ceněné, zvláště pro své bohaté zdobení. Dokonce se někdy i vystavovaly. V pozdním středověku již není jejich zdobnost a zpracování tak precizní.

Technologický postup výroby popisuje V. Burian. Jako první byl uhněten válec, "...z jehož jedné části vymodeloval výrobce nohy a krátký ohon, druhou část pak vytáhnul do dlouhého cípu, který u trupu na plocho smáčknul a ohnul do krčního oblouku, nakonec pak přehnul do čelního ohybu, z něhož vytáhnul uši, zbývající část pak sklonil k dolní části krku a vytvořil tím hlavu pouze v náznaku."⁷⁹ Přičemž v tomto postupu měl výrobce praxi při výrobě kredlů, sloužících při prokládání talířů u vypalování.⁸⁰ Toto základní schéma se pak zřejmě podle zručnosti doplňovalo dalšími částmi, např. sedlem apod.

Plastiky koníka a koníka s jezdcem jsou v dnešní době všeobecně přijímány jako hračky, se kterými si hrály jak děti, tak dospělí. Pouze D. Šaurová uvádí, že se mohlo jednat o zmenšenou napodobeninu akvamanile.⁸¹

Pro typologické rozdělení souboru ze severní Moravy použijeme dělení vypracované V. Hoffmanovou⁸² Jak však správně upozorňuje Z. Měchurová⁸³, tyto kategorie se soustředují zejména na vizuální stránku, nelze na ně tedy pohlížet z hlediska chronologického. Tímto se budeme zabývat na konci kapitoly, kde se také pokusíme shrnout nějaké poznatky, jež by mohly vyplynout z porovnání jednotlivých nálezů.

1. RUČNĚ MODELOVANÍ KERAMIČTÍ KONÍČCI BEZ OTVORU.

1.

Koník z Javorníku

15./16.st.

Javorník, bez bližších nálezových okolností

Glazovaná keramika, výška 5,2 cm

Městské muzeum Javorník, inv. č. H 236

Koník byl objeven při zpracování keramiky uložené v depozitáři bývalého muzea v Javorníku.⁸⁴ Jde o torzo tělíčka s hnědavou glazurou, (shodné barvy jako inv. č. H235) s lehce modelovaným sedlem, viditelným zejména v jeho přední části. Vzhledem k neznámým nálezovým okolnostem je datování obtížné. Podobné nálezy koníků z Prahy s lesklou hnědou glazurou a naznačeným sedlem jsou datováni na přelom 15. a 16. st.

Lit.: Goš Vladimír, Středověké dětské hračky z Jesenicka, *Severní Morava sv. 33*, Šumperk 1977

Brachtl Zdeněk, Keramická středověká plastika koníčka z Javorníku-Vsi, *VVM č. 48*, Olomouc 1996

Obrázek 20

2.

Koník z Jeseníku

2. pol. 14. stol. až 1. třetina 15. století

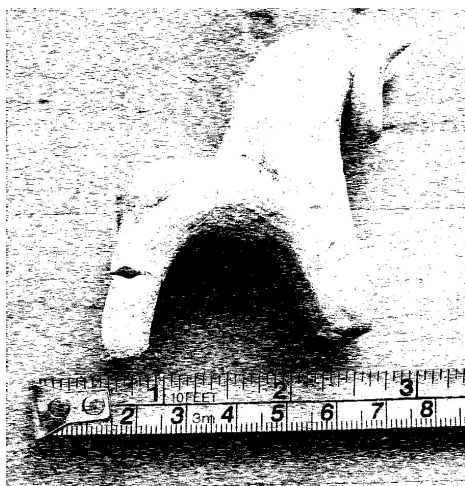
Jeseník, Javorník – Ves

Keramika, výška 6,3 cm, délka 5,4 cm

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Světlejší keramická hmota. Krk je zploštělý, klenutý s malou hlavou přitaženou ke krku. Špičaté uši směřují dopředu. Tělo je válcovité, přední nohy jsou silnější než zadní. Na levé straně je pomocí šesti ostrých vrypů naznačena hřiva.

Lit. Brachtl Zdeněk, Keramická středověká plastika koníčka z Javorníku-Vsi, *VVM č. 48*, Olomouc 1996

Obrázek 21

3.

Koník z Prostějova

Prostějov, Žižkovo nám. č. 18

Keramika, výška 7,7 cm

Muzeum Prostějovska v Prostějově, inv. č. 158 815

Koník byl nalezen při archeologickém výzkumu v roce 1995 na Žižkově náměstí č. 18. Je vytvořen z šedavé keramické hmoty bez použití glazury. Povrch není příliš vyhlazený, chybí hlava a tři nožky, k tělu je přilepeno sedlo, ocas je velmi krátký. Datování není přesněji uvedeno. S největší pravděpodobností jde o pokus nápodoby kvalitnějších výrobků prodávaných na trzích.

Lit.: Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009

Obrázek 22

4.

Koník z Olomouce

15. století

Olomouc, Hrnčířská ul. objekt D4

Keramika, délka 6,5 cm

NPÚ Olomouc, sáček č. 502

Koník je vyroben z jemně plaveného, světlého materiálu. Chybí část hlavy a pravá zadní noha. Krk je velmi dlouhý a štíhlý, ze strany je přimáčknut pomocí prstů. Na hřbetě lze vidět negativní otisk po sedle. Svým dlouhým krkem se podobá nálezů koníčka ze saského města Brandis (Bahnhofstraße 18)⁸⁵Ten však nese stopy červeného malování. [20]To můžeme najít i u koníčka s dlouhou šíjí z Brna - Koliště publikovaného Z. Měchurovou.⁸⁶

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici., Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva, Olomouc 1999, str. 104 – 109, 169 – 174.

Obrázek 23

5.

Koník z Olomouce

Přelom 14. – 15. stol.

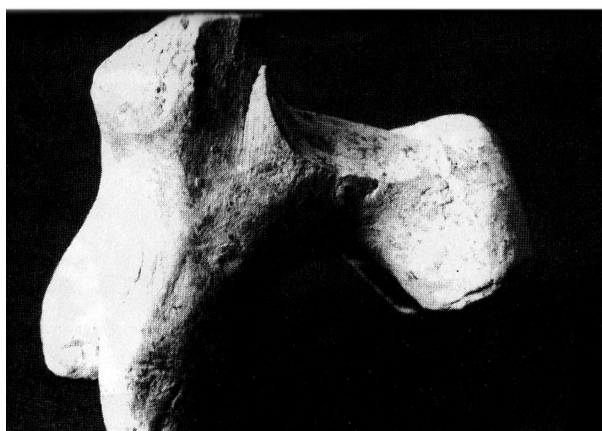
Olomouc, Hrnčířská ul. objekt D2/BII

Keramika, délka 5 cm

Z výzkumu NPÚ Olomouc, sáček č. 974

Jemně plavená, nažloutlá hlína. Torzo koníka bez krku a zadní nohy. Působí robustnějším dojmem než plastika předchozí. Po sedle opět zůstal negativní otisk

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici., Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva, Olomouc 1999, str. 104 – 109, 169 – 174.

Obrázek 24

6.

Koník z Olomouce

14. století

Olomouc, Hrnčířská ul. objekt D3/AIII

Keramika, délka 3 cm

Z výzkumu NPÚ Olomouc, sáček č. 972

Materiál je hrubší, cihlové barvy s příměsí písku. Jedná se o fragment zadní části s nohama a ocasem, který není přitlačen. Tělo i nohy jsou válcovité.

Lit.: Sedláčková Hedvika, Výsledky druhé sezony archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva, Olomouc 1999

Obrázek 25

7.

Koník z Olomouce

14. století

Olomouc, Hrnčířská ul. objekt D2

Keramika, délka 5,5 cm

NPÚ Olomouc, sáček č. 1 348

Jemně plavená, světlá keramická hmota. Dochoval se pouze trup bez hlavy a nohou. Sedlo je zdobené po obou stranách pomocí radélka.

Lit. Sedláčková Hedvika, Výsledky druhé sezony archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, *Památkový ústav v Olomouci 1999. Výroční zpráva*, Olomouc 2000, str. 114 – 119

8.

Koník z Ostravy

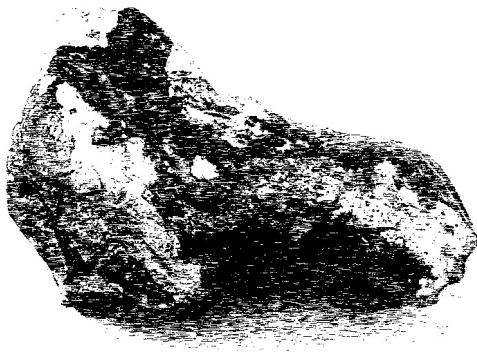
14. – 15. stol.

Ostrava, Masarykovo náměstí

Glazovaná keramika, délka 5,6 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště v Opavě, č. akce 35/06

Materiál jemně plavený, narůžovělé barvy. Fragment bez hlavy, nohou i ocasu. Glazura zelenožluté barvy s černými skvrnami je na několika místech oloupaná

Obrázek 26

9.

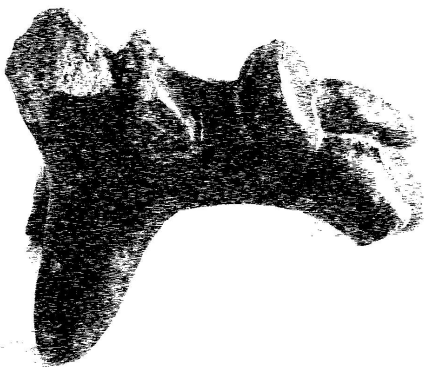
Koník z Opavy

Opava, OCC1 Slezanka

Glazovaná keramika, délka 4,9 mm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované
pracoviště v Opavě, č. akce 45/10

Hlína je poměrně jemná, naoranžovělé barvy. Koník je politý hnědočernou glazurou. Plastice schází hlava, dobře se dochovala část trupu se sedlem, levá zadní noha je odlomená. Sedlo je poměrně vysoké, složené ze dvou přilepených kusů. Těsně za sedlem navazuje ocas. Nález se podobá exempláři z Ostravy, Masarykova náměstí. Zejména použitým materiálem a barvou polevy. Vzhledem k blízkosti obou lokalit, a s ohledem na specifičnost glazury půjde zřejmě o produkty z místní keramické dílny.

Obrázek 27

10.

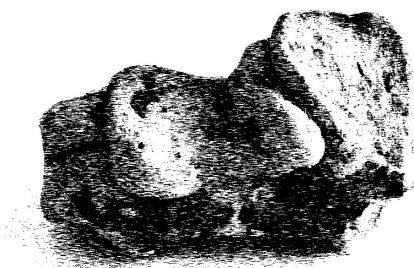
Koník z Opavy

Opava, OCC1 Slezanka

Glazovaná keramika, délka 4,3 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště v Opavě, č. akce 45/10

Jemně plavená hlína narůžovělé barvy. Zachované pouze torzo bez hlavy a nohou. Na levé straně je viditelná hnědozelená glazura s černými skvrnami, horní i pravá strana je téměř oloupaná. Tělo koníka je zploštělé, s přilepeným, poměrně věrně tvarovaným sedlem.

Obrázek 28

11.

Koník z Opavy

Opava, OCC1 Slezanka

Glazovaná keramika, délka 4 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště v Opavě, č. akce 45/10

Materiál jemně plavený, šedobílé barvy s hnědožlutou glazurou. Jedná se o torzo přední části koníka bez nohou i krku. Tělo je po stranách zploštělé

Obrázek 29

2. RUČNĚ MODELOVANÍ KERAMIČTÍ KONÍČCI S OTVOREM VESPOD, V BŘICHU

12.

Koník z Ostravy

14- - 15. století

Ostrava, Masarykovo náměstí

Glazovaná keramika, výška 4,3 cm, délka 4,8 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště v Opavě

Cihlové zbarvení hlíny pokryté glazurou hnědočerné barvy. Štíhlé tělo s úzkými, kónicky se zužujícími nožkami. Levá zadní noha chybí. Sedlo je modelované zvlášť. V půli je koník nalomen.

Lit.: Moravec Zbyněk, *Tvář středověké Ostravy*, Ostrava 2007

Měchurová Zdeňka, *Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. AH 34/2009*, Brno 2009

Obrázek 30

13.

Koník z Javorníku

15./16. století

Javorník, bez nálezových okolností

Glazovaná keramika, výška 6 cm

Muzeum Javorník, inv. č. H235

Koníček je vyroben z jemně plavené hlíny a pokryt lesklou, hnědou glazurou. Povrch je hladký, bez zdobení, je vytvořeno sedlo se zvednutým zadním okrajem (lenůškem) (str. 53 Goš) Tělo je štíhlé, stejně jako nohy, krátký ocas přiléhá k zadní části. Hlava koníčka je uražena, chybí pravá přední i zadní noha. Kruhový otvor nevede přímo uprostřed břicha, je umístěn neobvykle, v místě mezi předními nohama koníka (podobný typ Ostrava, Masarykovo nám., Brno, Kobližná ul.) Nálezové okolnosti nejsou známy, tudíž nemůžeme uvést přesnější dataci. Skupinu Javornických koníčků nedávno obohatil další nález, nyní ve zpracování P. Kouřila

Lit Brachtl Zdeněk, *Keramická středověká plastika koníčka z Javorníku-Vsi, VVM č. 48*, Olomouc 1996

Goš Vladimír, *Středověké dětské hračky z Jesenicka, Severní Morava sv. 33*, Šumperk 1977

Obrázek 31

14.

Koníček z Olomouce

Konec 13. a poč. 14. století

Olomouc, ul. Pekařská

Keramika, délka 6,2 cm

Jemně plavená bělavá hmota. Koníček je zachovaný v poměrně dobrém stavu. Krk je silně klenutý, drobná hlava s naznačenými ušima je přitažena směrem k hrudi. Zploštělý krk je příbuzný s výše zmíněným nálezem z Javorníku. Tělo koníka je po stranách zdobeno jedním rádelkovitým pásem, který zřejmě naznačuje postroj. Zdobení pomocí radélka se vyskytlo již u nálezu ze Smilova hradiska, stejně jako u koníka z Brna, Josefské ulice. V obou případech šlo však o plastiky s vysokým křeslovitým sedlem. Zvláště u koníka z Brna však panuje velká shoda ve způsobu modelace, nabízí se možnost, že půjde o dva různé typy ze stejné dílny.

Lit: Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy.

AH 34/2009, Brno 2009

Obrázek 32

3. RUČNĚ MALOVANÍ KERAMIČTÍ KONÍČCI S OTVOREM V PŘEDU, V HRUDI

16.

Koník ze Smilova Hradiska

2. pol. 13. stol.

Prostějov, Smilův hrad

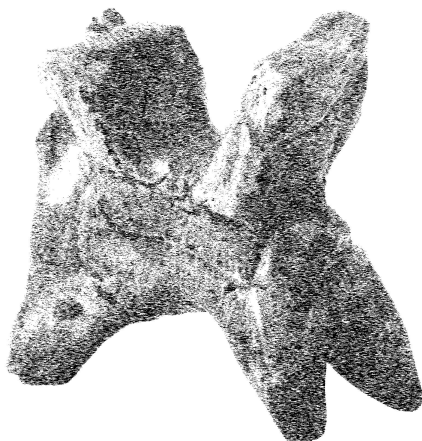
Glazovaná keramika, výška 4, 6 cm

Muzeum Prostějovska v Prostějově

Koníček z druhé poloviny 13. století je pokryt výraznou zelenožlutou glazurou a doplněn vysokým křeslovitým sedlem⁸⁷, které se tvarem podobá zejména nálezů z Brna, Josefské ulice. Vyhotovení působí poměrně precizním dojmem, bohužel schází hlava a i ocas je ураžen.

Lit.: Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. AH 34/2009, Brno 2009

Fifková Renata (red.), Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století, Olomouc – Brno 2006

Obrázek 33

17.

Koník ze Smilova Hradisko

2. pol. 13. stol.

Prostějov, Smilův hrad

Glazovaná keramika, výška 4,8 cm

Muzeum Prostějovska v Prostějově, inv. č. 24712

Ze Smilova hradiska pochází i další nález koníčka stejné žlutozelené barvy. Sedlo již není vytažené do takové výšky, přesto si zachovává křeslovitý tvar. Jeho trup je zdoben dvěma řadami rýh, jakoby tvořených kolkem, či radélkem (Měchurová 2009) B. Novotný uvádí (přebírá Burian i Měchurová), že se jedná o typickou výzdobu keramiky 14. stol. Toto zdobení se objevuje jak na koníčcích glazovaných, tak bez glazury. Měchurová uvádí, že vzhledem k doprovodným nálezům by mohli glazovaní koníci pocházet již z přelomu 13. a 14. stol., k čemuž by mohla vést i informace Hoffmanové⁸⁸ o větší kvalitě zpracování starších nálezů (viz výše).

Rýhované pásy se objevují i na trupu, jsou viditelné na levé části krku a zřejmě zdobily i vrch sedla. Koníček je dochován v poměrně špatném stavu, chybí všechny končetiny i hlava, glazura je oloupaná, na pravé straně zcela chybí.

Obrázek 34

18.

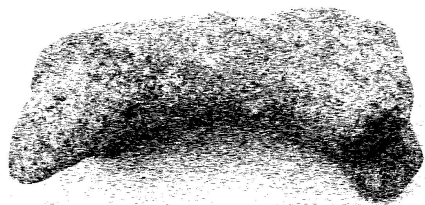
Koník z Opavy

Opava, OCC1 Slezanka

Glazovaná keramika, délka 4,6 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště v Opavě, č. akce 45/10

Jemně plavená, bělavá keramická hmota s nazelenalou glazurou. Tělo je protáhlé, válcovité, se zachovalou pravou zadní nohou, velmi krátkou a silnou. Na hrudi vidíme prohlubeň - stopu po otvoru.

Obrázek 35

19.

Koník z Ostravy

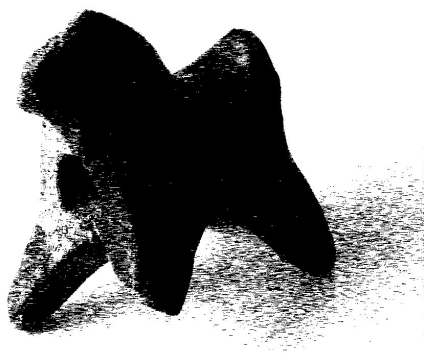
Ostrava, Muzejní ul.

Glazovaná keramika, výška 3,5 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované

pracoviště v Opavě, č. akce 110/09

Hlína je světlé, našedlé barvy. Glazura je z levé strany zbarvená do černé, na levé straně je jakoby sloupnutá, či setřená do světlého, žlutavého odstínu. Tělo koníka je poměrně široké, Trup i krk jsou zploštělé, nohy kratší. Zadní strana plastiky končí zvednutým lenůškem sedla.

Obrázek 36

20.

Koník ze Stonavy

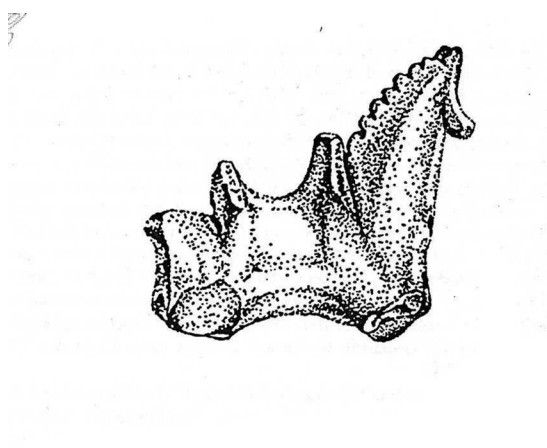
2. pol. 13. století

Karviná, Stonava

Keramika

Jemná hlína okrového zbarvení. Drobná hlava přimáčknutá k dlouhému krku zdobeného pomocí radélka. Nohy jdou ураženy, sedlo křeslovitého tvaru.

Měchurová Zdeňka, Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet Tschechischen Schlesiens, Archeologické rozhledy 46/1994, Praha 2004

Obrázek 37

4. RUČNĚ MODELOVANÍ KERAMIČTÍ KONÍČCI S OTVOREM ZE STRANY, V ŠÍJI

21.

Koníček z Opavy

Opava, Dominikánský klášter

Glazovaná keramika, délka 6 cm

Zemské muzeum v Opavě, č. akce 72/78

Hlína světlé, nažloutlé barvy. Glazura žlutohnědá, lehce narezlá. Úzké, dlouhé válcovité tělo, nohy jsou taženy do stran. Pravá zadní noha je ve spodní části odlomená, stejně tak ocas. Krk je ze strany promáčknut. Hlava chybí.

Lit. Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. AH 34/2009, Brno 2009, str. 173 – 187.

Obrázek 38

22.

Koníček z Opavy

Opava, OCC1 Slezanka

Glazovaná keramika, délka 5,1 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště v Opavě, č. akce 45/10

Světlá keramická hmota s žlutohnědou glazurou. Válcovité tělo se silnějšími nožkami, z nichž je po celé délce dochovaná pouze levá zadní. Hlava chybí. Ocas je krátký, vytažený směrem ven, na hřbetě zůstala po vytahování zmáčknutá prohlubeň. Na pravé straně je v místě provrtání nahrnutá hlína.

Obrázek 39

23.

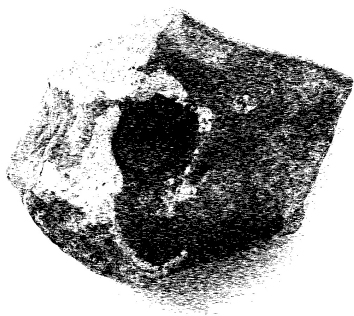
Koníček z Ostravy

Ostrava, Muzejní ulice

Glazovaná keramika, délka 4 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště v Opavě, č. akce 110/09

Fragment přední části koníčka s provrtaným otvorem, hnědožluté barvy s tmavými skvrnami.

Obrázek 40

5. RUČNĚ MODELOVANÝ KONÍČEK BEZ OTVORU S POSTAVOU JEZDCE

24.

Koník z Olomouce

Olomouc, Hrnčířská ul. D2

Keramika, výška 2,5 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Olomouc, sáček 1374

Torzo koníka z jemně plavené, světlé keramické hmoty. Dochovaná přední část bez hlavy a nohou. Negativní otisk po sedle, po stranách fragmenty stehen jezdce.

Lit. Sedláčková Hedvika, Výsledky druhé sezony archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, Památkový ústav v Olomouci 1999. Výroční zpráva, Olomouc 2000, str. 114 – 119

25.

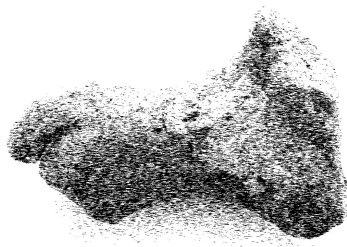
Koník z Opavy

Opava, OCC1 Slezanka

Glazovaná keramika, délka 4 cm

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované pracoviště Opava, č. akce 45/10

Jemná keramická hmota, světle okrové barvy, politá světlou, hnědožlutou glazurou, lehce cihlového nádechu. Tělo je válcové, s kulatým ocasem, jež přiléhá k zadní části. Krk i nohy chybí. Na hřbetě jsou negativní stopy po přilepeném jezdcí.

Obrázek 41

26.

Koník z Uničova

pol. 13. století

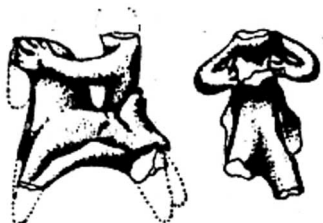
Uničov, klášterní kostel Minoritů

Glazovaná keramika, délka 5, 8 cm

Nyní NPU Olomouc, inv. č. 1200

Hlína šedobílá, se zbytky žlutohnědé glazury - jako jediná z celého nálezového fondu keramiky z jámy č. 10. je polit glazurou. Krk je klenutý, s chybějící hlavou. Jezdec má mírně přikrčené ruce, přilepené k šíji. Prsty jsou schematizované, rýhování má však zřejmě i funkční ráz – lépe drží na těle koníka (Měchurová).

Lit.: Michna Pavel, Dvě sídlištní s tavby z počátku lokačního období Uničova. Příspěvek do diskuze k otázce zemnic ve městech a vesnicích 13. století. VVM č. 32, Olomouc 1980

Obrázek 42

27.

Torzo koníčka z hradu Landek

2. pol. 14. století

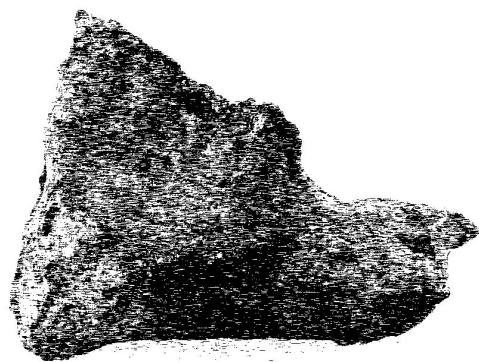
Ostrava, Landek

Keramika, délka 6,4 cm

NPÚ Ostrava, Detašované pracoviště v Opavě

Materiál je zrnitý, šedoběžové barvy. Fragment části trupu s nohama jezdce, dole zahnutýma. Provedení je hrubé, povrch nerovný.

Lit. Měchurová Zdeňka, Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet Tschechischen Schlesiens, Archeologické rozhledy 46/1994, Praha 2004..

Obrázek 43

28.

Koníček z hradu Landek

2. pol. 14. století

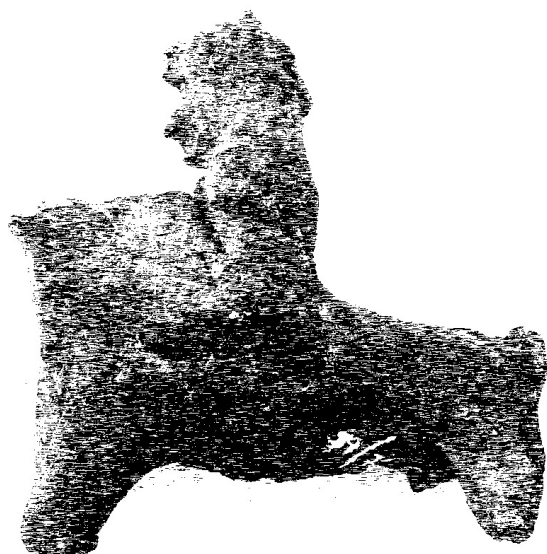
Ostrava, Landek.

Keramika, cca 7 cm

Npú Ostrava

Hlína hrubší, šedoběžové barvy, na povrchu černé. Postava jezdce je zachovaná téměř celá, obličej má hrubé rysy, kulaté oči a výrazný nos. Hlavu pokrývá kapuce. Jezdec je umístěn velmi těsně za krk koníka, sedlo není naznačeno. Ruce jsou odlomeny. Tělo koně je dlouhé s krátkýma nohama a ocasem. Zpracování povrchu je hrubé, neohlazené.

Lit. Měchurová Zdeňka, Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet Tschechischen Schlesiens, *Archeologické rozhledy* 46/1994, Praha 2004

Obrázek 44

29.

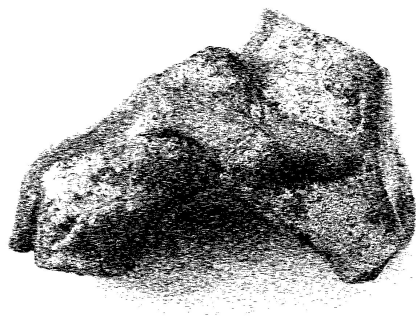
Koníček z Ostravy

Ostrava, Masarykovo náměstí

Glazovaná keramika, délka 4,4 cm

Npú Ostrava

Torzo těla koníčka bez hlavy a nohou, polité hnědorezavou glazurou. Na těle koně ulpěly nohy jezdce, protažené až k hrudi koníka. Ocas je zploštělý a přilepený k tělu.

Obrázek 45

30.

Koník z Opavy

Opava, Drůbeží trh

Glazovaná keramika

Národní památkový ústav, ú. o. p. Ostrava, detašované
pracoviště v Opavě, č. akce 50/05

Jemná, narůžovělá hlína. Glazura je světlá, zelenožlutá, odstínem se podobá postavě se sepnutýma rukama ze Smilova hradiska. Koník je svým provedením jedinečný. Má dlouhý, silně klenutý krk, vydmutou hrud', nohy a ocas jsou odlomeny. Hlava je dobře tvarovaná s výraznýma ušima a kulatýma očima. Jde o jediného koníka ze skupiny moravských nálezů, který má oči takto provedené. Na krku zůstal negativní otisk po ruce jezdce.

Lit. Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009

Obrázek 46

31.

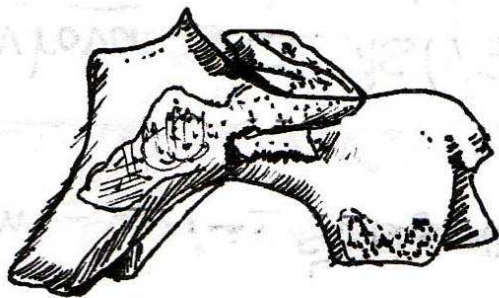
Koník z Opavy

Opava, Kotlářská

Glazovaná keramika, délka 4, 6 cm

Zemské muzeum Opava, č. akce 68/54

Hlína tmavá, oranžovohnědá se žlutohnědou glazurou. Trup s odlomeným krkem a nohama. Z pravé strany noha jezdce, na levé straně zbyl negativní otisk po sedle a druhé noze.

Obrázek 47

6.FRAGMENTY, U KTERÝCH NELZE URČIT KATEGORII

32.

Hlavička koníka ze Smilova Hradiska

2. pol. 13. století

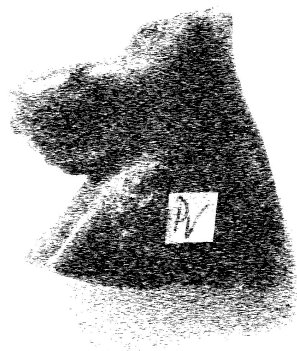
Prostějov, Smilův hrad

Glazovaná keramika

Muzeum Prostějovska v Prostějově, inv. č. 23 729

Hlavička s částí šíje je politá žlutozelenou glazurou a po stranách zdobena vroubkováním. Blekta⁸⁹ uvádí, že se na Smilovu hradisku našla hlava psíka, s téměř stoprocentní jistotou však můžeme říct, že se nejednalo o psíka, nýbrž hlavičku koně.

Lit. Blekta Josef, Smilovo Hradisko a Starý Plumlov, Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 11, Prostějov 1934

Obrázek 48

33.

Hlavička koníka z hradu Svrčov

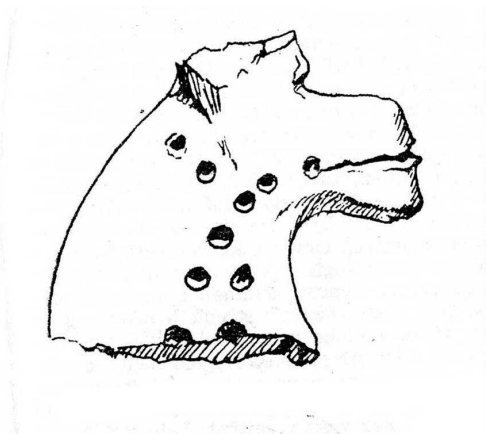
Přelom 13./14. století

Hranice, hrad Svrčov

Keramika
Okresní vlastivědné muzeum Hranice

Hlava koníka je zdobena několika důlky, které zřejmě představují postroj. Stejné zdobení má i koník z Uherského Hradiště. Podobná je i modelace hlavy.

Lit.: Skutil Josef, Fragment středověké hračky z hradu Svrčova u Hranic, *Sborník SLUKO II.*, Praha 1954

Obrázek 49

e) „Jezdci“ v kápi

Jak již bylo zmíněno výše, u nálezů drobných plastik, jež jsou považovány za jezdce v kápi, se taktéž může jednat o figurky kentaurů. Plastiky spojují vystouplé kulaté oči, výrazný nos a masitá ústa. Jak podotýká Zdeňka Měchurová, obličej „jezdců“ by mohly být tvořeny pomocí jednodílné formy.⁹⁰

1.

Torzo mužské postavy v kápi

2. pol. 13. st.

Prostějov, Smilův hrad

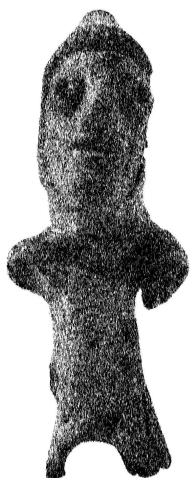
Keramika, výška 7,5 cm

Muzeum Prostějovska v Prostějově, inv. č. 24 197

Jemně plavená pálená hlína šedavého odstínu s rezavým pomalováním. Hlava je protáhlá, ruce i nohy jsou odlomeny, tělo je hladké, pouze na pravé straně je naznačen plášť s hlubokým rýhováním. Stejně zdobení má i figurka jezdce na koni z Brna, Velkého Špalíčku. Kápi je upnuté, s téměř žádným cípem, připomíná tak spíše kapuci. V literatuře uváděný (přemyslovci, Blekta) fakt, že se jedná o torzo jezdce, se tedy zdá být pravdivý. I když jsou nohy uražené, jejich fragment ukazuje na poměrně tenké provedení. Spodní část nemá provrtání, je hladká a prohnutá, tak aby dosedla do sedla koníka. Nález je pozoruhodný červeným malováním.

Lit. Fífková Renata red., *Sága moravských Přemyslovců*, Olomouc 2006

Blekta Josef, Smilovo Hradisko a Starý Plumlov, *Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 11*, Prostějov 1934

Obrázek 50

2.

Hlava mužské postavy v kápi

2. pol. 13.stol.

Olomouc, Horní náměstí

Národní památkový ústav, ú. o. p. Olomouc

Bílošedě zabarvená keramická hmota bez glazury. Vystouplé kulaté oči, výrazný nos a ústa. Kukla má krátký cíp.

Lit.: - Fífková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006.

Obrázek 51

3.

Fragment mužské plastiky v kápí

13. – 14. století

Olomouc, Hrnčířská ulice D3/A I – III

Keramika, výška 4,7 cm

Národní památkový ústav Olomouc, sáček č. 639

Bělavá hmota s jemným ostřivem. Hlava je mírně vyhnutá směrem dopředu, krk není příliš patrný, masivní ruce jsou vytaženy z míst těsně pod hlavou. Lemování kápí je zdobené, cíp kapuce je módně přehozen dopředu (pozn. DHK)

Lit.: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici., *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999

Obrázek 52

4.

Fragment mužské plastiky

Opava, Pekařská ulice

Přelom 13/14. st.

Glazovaná keramika

NPÚ, územní odborné pracoviště Ostrava, detašované pracoviště v Opavě

Světlá našedlá hlína je polita žlutohnědou glazurou. Na obličeji dominují veliké kulaté oči, které jsou na rozdíl od předchozích postav zapuštěné. Nos je odlomený, ústa nejsou téměř patrná. Špičatý cíp na temeni hlavy asociuje kapuci, po stranách obličeje však není vůbec vymodelovaná. Vzhledem k vystupující části na čele by se též mohlo jednat o přilbu. Tělo je hladké, bez přiznaného oděvu. Ruce jsou v oblasti ramen odlomeny.

Lit Fífková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006.

Obrázek 53

5.

Fragment mužské plastiky v kápí

Opava, OCC1 Slezanka

Keramika, výška 5 cm

NPÚ, územní odborné pracoviště Ostrava, detašované pracoviště
v Opavě, č. akce 45/10

Velmi tmavá, šedočerná, středně zrnitá hlína. Obličej je jemně modelovaný, oči jsou podlouhlé, nos je drobný, tvář pokrývá dlouhý plnovous. Šat není naznačen, fragmenty rukou naznačují, že byly mírně předpažené. Provedení obličej je zcela odlišné od předchozích plastik, typově neodpovídá ani známým kentaurům, či jejich „maskám“, které byly publikovány Hoffmanovou. Vous by snad mohl odkazovat na divého muže, který se v profánním umění objevuje již od konce 13. st. Symbolizoval hrubou sílu, útočnost a žádostivost. Tvořil tak protiklad ke ztělesnění duchovní lásky opěvované v rytířství. Bývá mimo jiné zobrazován při scénách, jak bojuje s rytířem.⁹¹ Určitá možnost by tedy byla, že jde o jezdce na koni, který mohl být používán při nápodobě rytířských zápasů. Nebo mohl být ztělesněním temných sil, jako tomu bylo u kentaurů.

Obrázek 54

f) Zajímavé nálezy

Sedící postava z Prostějova inv. č. 023714

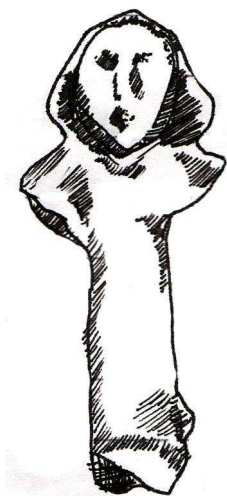
Nález plastiky ze Smilova hradiska se zatím úplně vymyká všem ostatním nálezům. Pozoruhodný je i svou neobvyklou barvou glazury. Podle dr. Bláhy se tento typ glazury vyskytl pouze u jediné (též ojedinělého) nádoby z Olomouce , která má místo původu zřejmě v Nizozemí. Což dokládá i specifičnost nálezů z této lokace, které jsou často importy ze západu. (info P. Šlězár) Funkce plastiky není jistá, zřejmě však byla součástí nádoby. Vzpřímená sedící postava, má jednu ruku položenou na koleni, druhá, lehce pokrčená směřuje k holeni, kde zbyl negativní otisk po nějakém předmětu. Plastika je uvnitř dutá.

Obrázek 55

Ženská figurka z Opavy č. akce 76/19

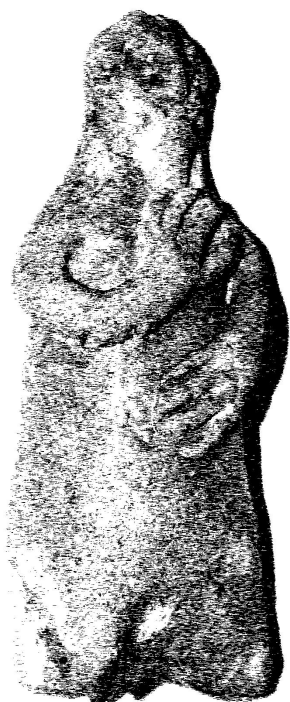
Plastika drobných rozměrů (v: 7,4 cm) je vyrobená z jemně plavené, lehce narůžovělé hmoty. Obličej je již značně setřený, hlavu pokrývá čepec bez jakéhokoliv zdobení. Obličejová část je tvořena pomocí formy, vzadu vidíme stopy po vmáčknutí. Tělo je úzké, válcovité bez vymodelovaného oblečení. Ruce i spodní část plastiky je odlomená. K tomuto nálezu jsem zatím nenašla žádnou paralelu, funkce je také nejistá, provedením těla se však nejvíce blíží figurkám jezdců na koních.

Obrázek 56

Mužská postava z Opavy, Nákladní ulice, č. akce 32/07

Hlína cihlové barvy se zbytky hnědožluté glazury. Nezvyklá mužská postava s kulatými očima a vousem. Hlava nasedá na mohutný krk, tělo je silné, bez naznačené anatomie. Mohutné ruce s prsty jsou přimáčknuty k tělu. Pravá spočívá na hrudi, levá na břichu. Podobná dlaň byla nalezena P. Šlézarem při archeologickém výzkumu v Litovli. Ve spodní části je postava z každé strany promáčknutá.

Obrázek 57

Dřevěná hračka z Litovle

Ojedinělý nález dřevěné hračky ze 14. století z Litovle, náměstí Přemysla Otakara. (Výzkum z roku 2003). Funkce není zcela jasná, kromě hračky by také mohlo jít o domovní božstvo (postavičku skřítky), či loutku. Podobný, lépe zachovalý nález je znám z Polska (Gniew). (za informaci děkuji P. Šlésarovi)

Obrázek 58

Postava mnicha z Prostějova, Koželuhovy ulice

Pro srovnání uvádím další příklad drobné hrnčířské plastiky, tentokrát však náboženského charakteru. Je vyrobena z jemně plaveného, lehce narůžovělého materiálu a je tvořena pomocí

dvojdílné formy. Že se jedná o sériový výrobek prodávaný na městských tržištích svědčí nález zcela stejné plastiky nalezené v Olomouci.

Obrázek 59

6.3 Shrnutí

Mezi nálezy panenek s kruselerem se nacházely jak varianty bez glazury z jemně plavené keramické hmoty, tak nálezy s barevnou glazurou (Olomouc, Ostrava). Nezdá se, že by glazura byla chronologickým ukazatelem, téměř shodné panenky se totiž našly ve stejné nálezové vrstvě, jedna neglazovaná, druhá bez polevy. Je tedy možné, že byly ve stejnou dobu na trzích nabízeny panenky stejných typů v různém barevném vyhotovení. Žlutě glazovaná byla panenka z Olomouce, Hrnčířské ulice, její tvář byla velmi precizně provedená, hlava více nakloněná než u panenek ostatních.. Co se týče výzdoby oděvu, téměř vždy je vrch zdoben několika řadami lomené čáry. Toto provedení nacházíme u panenek z Německa, tam je však doplněna ještě ovinutím, končícím těsně pod krkem. [21] Bohaté kruselery s mnoha četným ovinutím a bohatými rukávy jako mají panenky z Chebu či Norimberku se ve vzorku neobjevily. Knoflíky se vyskytovaly pouze u panenky z Javorníku - vsi a Ostravy - Masarykova náměstí. [22] Datování většinou připadá na 2. polovinu 14. až 1. třetinu 15. století. Toto rozmezí uvádí nejen Hoffmanová, ale většinou se shoduje i se situací nálezových vrstev. Pouze některé figurky (např. Ostrava – Puchmajerova ulice a Masarykovo náměstí) jsou kladeny do doby počínající koncem 13. století. Ostatní doklady hmotné kultury nám také zcela přesně nepomohou. V Oseckém kalendáriu z počátku 14. je vyobrazena dáma s kruselerem a přesně takovými šaty s rukávky a knoflíky, jako je tomu u výše zmíněných panenek z Norimberku a Chebu. [23] Je možné, že tyto plastiky mohou být starší a navazují na ně postavy s mohutným límcem, který zřejmě představuje kožešinu, která podle Dějin hmotné kultury do módy přichází v 1. třetině patnáctého století.⁹² Různými ozdobami a kožešinami se však ženy zdobily již v 1. pol. 14. století. „...Také ženy a zvláště dívky ukazovaly přepych na svém šatě. Nosily totiž drahocenné hedvábně závoje s mnoha nabíranými a našasenými cípy

neboli okraji. Také na pláštích a sukních nosily velké a široké lemy. Jejich sukně byly nahoře velice těsné, dole při lemech mnoha záhyby roztřepeny a protažené k zemi...“(Kronika Františka Pražského)⁹³. Z konce století je na náhrobku z Wertheimu z konce 14. století vyobrazena žena s pláštěm, zdobeným několika řadami lomené čáry, které odpovídají našim panenkám. [24]

Srovnáním koníčků nedošlo k novému poznání. Umístění otvoru nevykazuje nějakou spojitost mezi jednotlivými nálezy této kategorie, mnohdy velmi podobné exempláře mají zcela rozdílné umístění otvoru.. Co se týká chronologie, zatím nejlouběji do minulosti je položený nález koníka z Uničova (info P. Šlězár), dále následuje datace, která již byla zpracována Z. Měchurovou⁹⁴. Do 2. pol. třináctého století spadají nálezy žlutozeleně glazovaných koníčků zdobených pomocí radélka (Smilův hrad), na ně navazují koníčci se zdobením zhotoveným stejným způsobem a křeslovitým sedlem (konec 13. a poč. 14. století). do poloviny 14. až do průběhu patnáctého století je možné klást koníčky bez glazury, vyrobené z jemné kaolinové hmoty. Barevnost byla ve vzorku severní Moravy různorodá, méně obvyklé bylo rezavé zbarvení koníka z Ostravy, Masarykova náměstí. Specifická je glazura u nálezů z Opavy a Ostravy, kde se často vyskytuje zbarvení téměř černé, či zelenavých (někdy hnědavých) tónů z černými skvrnami. Takto tmavé zbarvení bylo objeveno i na nálezu koníka z Litovle, Jungmanovy ulice (nálezový horizont 2. pol. 13. – 1. pol. 15. st.), zatím ve zpracování národního památkového ústavu.

6.4 Ostatní hračky

Do této skupiny zařazují hračky, pro které je také typická výroba bez použití formy, ale nelze je řadit do hraček figurálních. Výjimku by mohly tvořit snad jen některé typy šachových figurek, které se svým pojetím tomuto značně přibližují. Jako např. velmi precizně zpracovaná figurka jezdce na koni z Kutné Hory, odlévaná ze stříbra.⁹⁵ Což nás přivádí k dalšímu vymezujícímu znaku, a to jest využití rozmanitější škály materiálů oproti převážně homogenní figurální plastice. Řeč bude v první řadě o hrách hazardních.

g) Šachy

Šachy, v raném středověku symbol vznešeného životního stylu.⁹⁶ Oproti ostatním hazardním hrám se vyznačovaly také větší mírou uměleckosti. Ve třináctém století však šachy postupně pronikají i do městského prostředí,⁹⁷⁹⁸ což se může odrážet v různorodé kvalitě a preciznosti zpracování.

Vznikly zřejmě v 6. stol. n. l. v Indii. V 9. století jsou známy u Arabů, přes něž se dostávají do Španělska a Itálie, odkud se znalost hry šíří dál do střední Evropy. První písemná zmínka (Annales Pegavensses) v českých zemích se váže k roku 1081, kdy byl výskyt šachových figurek doložen v rodině Vratislava Přemyslovského.⁹⁹ Během několika staletí se šachy postupně proměňovaly ve stále složitější hru.¹⁰⁰ I když se prameny omezují pouze na vyšší vrstvy, musíme počítat s tím, že k modifikaci docházelo ve všech kruzích (Hoffman) Ve 14. století se pravidly hry zabývá také Tomáš Štítný ze Štítného. S rozšířením šachu souvisel i přerod ze vznešené hry, jejíž dovednost se počítala mezi sedm rytířských ctností na hru hazardní, „neřádnou a ďáblem vymyšlenou“ (Mistr Jan Hus, in: Nesládková¹⁰¹)

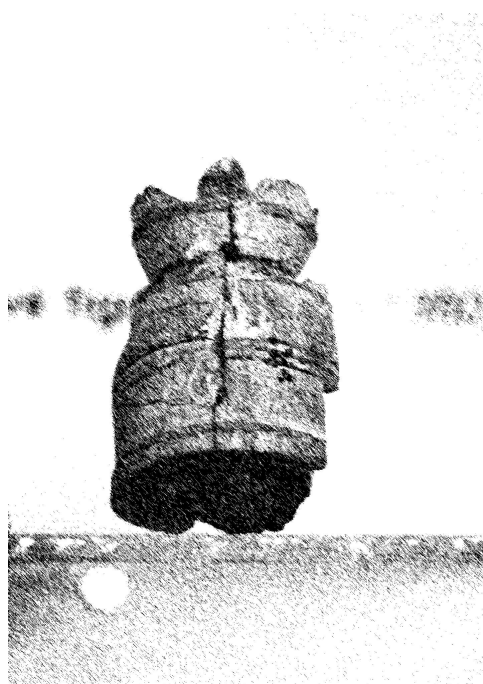
Šachová figurka z Rýmařova (1)

Rýmařov, Hrádek

Kost, výška 3,5 cm

Městské muzeum Rýmařov

Z Rýmařova (lokalita Hrádek) se nám dochovala hned dvě torza šachových figurek. První z nich byla zřejmě větší (torzo 3,5 cm) a byla vytvořena soustružením kosti (původ není znám), což dokládá i kruhová prohlubeň na dně, jež sloužila k uchycení. Z figurky se nám dochovala pouze spodní část kónického tvaru, kterou zdobí „ve střední části svazek tří vodorovných rýžek, na spodu i na hoře oblé žebro“¹⁰² Vrchní díl chybí, což nám stěžuje určení jejího druhu. V. Goš však poukazuje, že by se mohlo jednat o postavu krále.

Obrázek 60

Šachová figurka z Rýmařova (2)

Rýmařov, Hrádek

Kost, výška 3,5 cm

Městské muzeum Rýmařov

Druhá figurka se dochovala v lepším stavu, spodní část nese stejné zdobení jako figurka předchozí, odpovídá i tvarem. Nad horním oblým žebrem se rýsuje cimbuří zdobené dvojicí vodorovných rýh, ze střední části vybíhá věž kuželovitého tvaru, rozšiřujícího se směrem vzhůru, kterou opět obíhá cimbuří. Figurka je zakončena kulatou bání. Na základě podobnosti s gotickým opevněním ji V. Goš¹⁰³ slohově přiřazuje k pozdně gotickým figurkám. V analogii k dnešním šachovým figurkám, bychom ji mohli považovat za dámu.

(obě lze řadit před r. 1405)

Šachová figurka ze Smilova hradiska

Úplně jiným typem je kostěná šachová figurka ze Smilova hradiska kladena do druhé poloviny 13. století. Oproti vcelku konvenčním figurkám z Rýmařova se zde setkáváme s figurkou arabského typu. Jde o tvar podobný homoli, hladkého, nahoře však pórovitého povrchu, z jehož vrchní části vybíhá jakoby zaoblený osten.¹⁰⁴

Obrázek 61

h) Hrací kostky a kameny, jiné deskové hry

Hra v kostky byla velmi oblíbená a zároveň nejčastěji zakazovaná hazardní hra. Kostky znali již v dobách antických a byly vyráběny hlavně ze zvířecích kostí, zejména ze zadních běhů telat, koz a ovcí. Obráběly se pomocí nožů, a skoro v každém městě bylo možné najít dílnu, která se na jejich výrobu specializovala.¹⁰⁵ Kromě kostek se v českém prostředí užíval i název „palečkování“, což souviselo s tresty za falešnou hru, které mohly vyústit až v utnutí palce. Pokud někdo někoho ve středověku nazval kostkářem, měl na mysli člověka mravně nedokonalého.¹⁰⁶

Kostky, či hrací kameny se také používaly při hře zvané vrhcáby (vrhcáby). Etymologicky může vycházet buď z německého Werfzaben, Wurfzabel, (vrhací tabulka.)¹⁰⁷, nebo by mohlo jít (podle Jungmanna) o složeninu slov vrh a cáb – tj. nádoba na házení kostek¹⁰⁸. Hrál se na podložce, zvané vrhcábniče, která mohla být dřevěná, kamenná, či ze slonoviny, jak uvádí Nesládková¹⁰⁹. Dochovala se nám však i deska keramická (viz nález z Javorníku). Hra byla určena pro dva hráče, z nichž každý měl k dispozici dvanáct kamenů

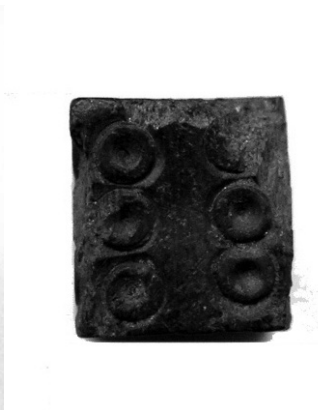
jedné barvy. Podle počtu dírek, tzv. ok na dvou, či třech vržených kostkách, hráči posunovali kameny po hrací desce. [25]

K dalším deskovým hrám patřil mlýnek, dáma, trick track ¹¹⁰

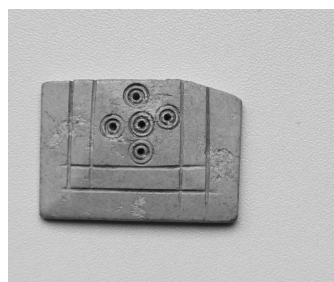
Nálezy těchto předmětů jsou početné, na ukázkou uvádím alespoň několik kusů.

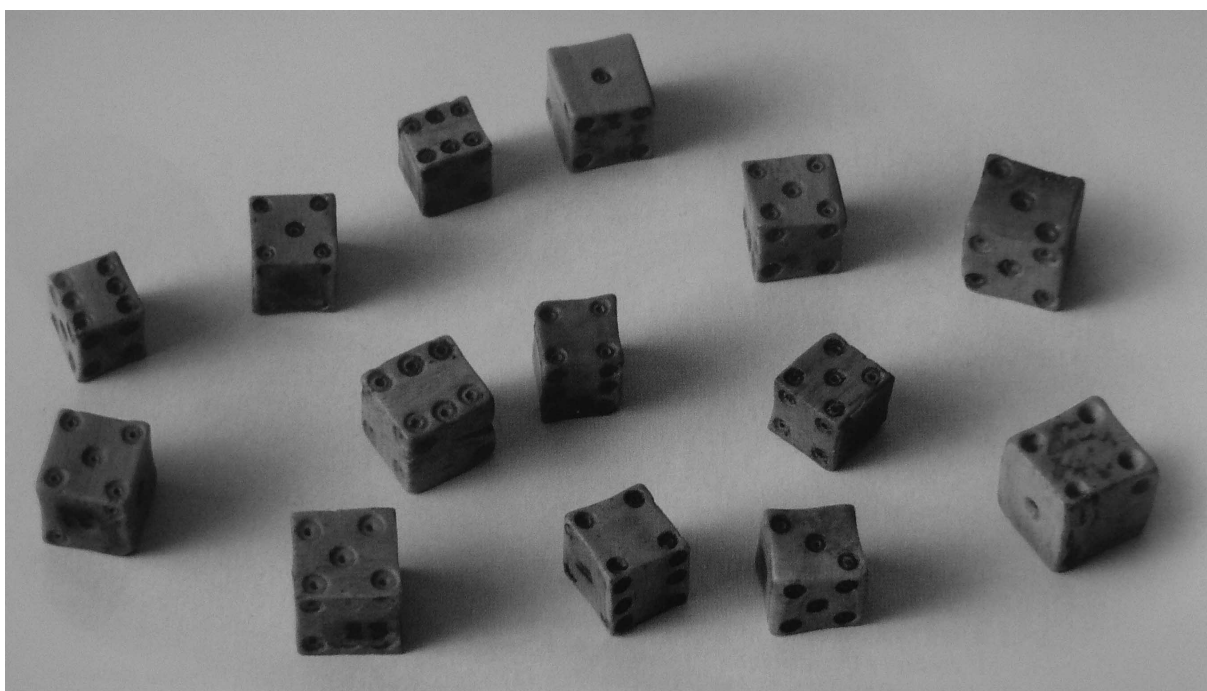
Obrázek 62

Obrázek 63

Obrázek 64

Obrázek 65

i) Kuličky a kuželky, astragály

Dále ještě v krátkosti zmíníme kuličky, hru, která se z našeho prostředí již pomalu vytrácí. Waterstradt uvádí, že bývaly vyráběny jako vedlejší produkt keramiček, ale též existovaly i specializované dílny, které je brousily z kamene. Kromě klasického cvrnkání se mohly používat i do foukacích trubiček. ¹¹¹ Zvláštní skupinu pak tvoří astragály.

Obrázek 66

Obrázek 67

Obrázek 68

7 Závěr

Předmětem mé práce bylo zpracování nálezového fondu středověkých hraček severní Moravy, s čímž nutně souvisí život a vnímání středověkého člověka. Z tohoto hlediska je však téma velmi těžko poznatelné, neboť dochované prameny nenabízejí uspokojivé odpovědi a nezbyvá tedy než vycházet z útržkovitých informací a mnohých domněnek. Už jen téma přiřazení mnoha nálezů drobné hrnčířské plastiky mezi středověké hračky vyvolává nejednu nejasnost. Pokusila jsem se tedy na základě dostupných informací a názorů odborníků vytvořit takový soubor plastik, který jednoznačně do této kategorie zapadá, a obohatit jej o výběr nálezů, které podle mého dosavadního zkoumání do této problematiky spadají. Srovnáním s nálezy různých lokalit jak České republiky, tak některých německých oblastí jsem se snažila nalézt některé poznatky, které by mohly do této problematiky vnést více světla. Jelikož charakter problému příliš neumožňuje přednesení jednotného řešení a je spíše otázkou dlouhodobého zkoumání, často založeném pouze na různých hypotézách, neodvažuji se k jednotlivým problémům vynášet jednoznačné soudy. Pokusila jsem se však alespoň o rozšíření jednotlivých poznatků a upozornění na konkrétní detaily, jež mohou obohatit dosavadní stav poznání. Cílem se tedy zdá spíše, než vyslovení jednoznačného závěru, rozšíření otázek a podnětů k dalšímu zkoumání.

Jelikož k tomuto tématu vycházejí převážně archeologické články zmiňující jednotlivé nálezy, smysl práce vidím v utvoření komplexního katalogu, který zahrnuje známé druhy hraček ve vymezené oblasti, čímž jsem rozšířila zkoumanou oblast i o další nálezy, než jen o plastiky středověkých koníčků. Přínosné se mi zdálo tyto nálezy zdokumentovat pomocí barevných fotografií a tak konečně prezentovat všechny nálezy pohromadě v kvalitě, která umožňuje jejich bližší prozkoumání a nabízí možnost přímé komparace na základě obrazového podkladu, který většinou u podobných srovnání chybí. Mrzí mě, že jsem nemohla zpracovat kompletní nálezový fond severní Moravy, jelikož mnoho nezpracovaných kusů leží v depozitářích památkových ústavů, ke kterým je cesta velmi obtížná. I tak se mi však podařilo alespoň některé kusy zveřejnit. Do budoucna se však otevřela možnost zpracování nálezů hraček z Národního památkového ústavu v Olomouci, což je však záležitostí dalšího dlouhodobějšího výzkumu.

8 Poznámky

¹ Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 173 – 187.

² Měchurová Zdeňka, Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, *AH 35/2010*, str. 95 – 105.

³ Měchurová Zdeňka, Shrnutí výsledků výzkumů v Konůvkách (okr. Vyškov), *Časopis Moravského muzea, vědy společenské LXXII*, Brno 1987, str. 113 – 121.

⁴ Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika ve sbírkách Moravského muzea v Brně, *ČMMZ LXXIII*, Brno 1988, 71 – 78.

⁵ Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. *Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38*, Dresden, 1996, str. 127. – 199.

⁶ Waterstradt Elke, Kinderspielzeug im Mittelalter. Ausgraben in Minden, Münster 1987, str. 147 – 154.

⁷ Englund Peter, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000, str. 70 – 73, 83 – 87

⁸ viz Měchurová (pozn. 1), str. 174

⁹ Šourek Karel, *Lidové umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1942.

¹⁰ Melniková – Papoušková, *Lidové hračky*, Praha 1948

¹¹ Hercík Emanuel, *Československé lidové hračky*, Praha 1951

¹² Burian Václav, K typologii a datování lidové keramické plastiky (koníčka), *Československá etnografie* 10, Praha 1962, str. 301 - 307.

¹³ Petráň Josef (red.), *Dějiny hmotné kultury I (2)*, str. 897 - 898

¹⁴ viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13), str. 902

¹⁵ Verdon Jean, *Volný čas ve středověku*, Praha 2003, str. 14

¹⁶ Bláha Josef, Několik poznámek ke kategoriím prostoru a času v každodenním životě obyvatel Moravy v X. – XII. Století, *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od 11. do počátku 14. století*, Olomouc – Brno 2006, str. 176 – 179

¹⁷ Nesládková Ludmila, *Významový slovník k vybraným oblastem středověkých dějin kultury v českých zemích*, Ostrava 1996 str. 170 – 171.

¹⁸ Viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13), str. 908

¹⁹ I když při vítězství nešlo vždy jen o čest, ale často i o materiální výhody. Bloch Marc, *Feudální společnost*, Praha 2010, str. 314

²⁰ viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13), str. 908

²¹ viz dějiny hmotné kultury (pozn. 13), str. 913

²² viz Bloch (pozn. 19), str. 313

²³ viz Bláha (pozn. 16), str. 178

²⁴ viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13), str. 901

²⁵ viz Nesládková (pozn. 17), str. 79

²⁶ viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13), str. 903 - 904

²⁷ Waterstradt Elke, Kinderspielzeug im Mittelalter, *Ausgraben in Minden*, Münster 1987, str. 147 – 154.

²⁸ Goš Vladimír – Karel Jiří, Hry a zábava ve středověkém Rýmařově, *Pravěk NŘ 15/2005*, Brno 2007, str. 451 – 458, str. 451

²⁹ viz Bláha (pozn. 16.), str. 178

³⁰ O vnímání času a prostoru středověkým člověkem více J.Bláha viz pozn. 16

³¹ viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13), str. 898 – 899

³² viz Nesládková (pozn. 17.), str. 129

³³ Verdon Jean, *Volný čas ve středověku*, Praha 2003

³⁴ viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13) a Englund Peter, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000.

³⁵ Englund Peter, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000, str.70 – 71

³⁶ Šmahel František, Archeologické doklady středověké duchovní kultury, *AH 15/1990*, Praha 1990, str. 301

³⁷ viz Waterstradt (pozn. 27)

³⁸ viz Englund (pozn. 35), str 70 – 73, 83 - 87

³⁹ viz Nesládková (pozn 17), str. 36

⁴⁰ viz Waterstradt (pozn. 27)

⁴¹ Smetánka Zdeněk, K problematice drobné hrnčářské plastiky, *Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV*, Brno 1961, str. 107, 108

⁴² viz Dějiny hmotné kultury (pozn. 13) str. 900

⁴³ viz Waterstradt (pozn. 27)

⁴⁴ viz Hoffmanová (poznámka 5)

⁴⁵ viz Waterstradt (pozn. 27)

⁴⁶ viz Hoffmanová (pozn. 5)

⁴⁷ Hercík Emanuel, *Československé lidové hračky*, Praha 1951, str. 32

⁴⁸ viz Hercík (pozn. 47)

⁴⁹ Goš Vladimír, Slovanské osídlení severní Moravy, *Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, Csc.*, Brno 1988, str. 187 - 188

⁵⁰ Melniková – Papoušková, *Lidové hračky*, Praha 1948

⁵¹ Hercík Emanuel, Tvořivost českého lidu v tradiční umělecké výrobě, *Lidová Hračka*, Praha 1953, str. 51

⁵² viz Měchurová (pozn. 1., 3) str. 182, 74 - 75

⁵³ Goš Vladimír – Karel Jiří, Hry a zábava ve středověkém Rýmařově, *Pravěk NŘ 15/2005*, Brno 2007, str. 454

⁵⁴ Například panenka Z Rýmařova a panenka z Brna

-
- ⁵⁵ viz Měchurová (pozn. 3), str. 74 - 75
- ⁵⁶ viz Měchurová (pozn. 1) str. 174
- ⁵⁷ Šmahel František, Archeologické doklady středověké duchovní kultury, *AH 15/1990*, Praha 1990, 295 – 310
- ⁵⁸ viz Šmahel (pozn. 57)
- ⁵⁹ nález ze Šternberka, viz Merhautová (pozn. 4)
- ⁶⁰ viz Měchurová (pozn. 4.), str. 73
- ⁶¹ viz Šmahel (pozn. 57)
- ⁶² viz Měchurová Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov), *VVM sv, 15*, Olomouc 1988, str. 77
- ⁶³ viz Měchurová (pozn. 62), str. 77
- ⁶⁴ viz Měchurová (pozn. 4), str. 75, Taktéž čl. z roku 1997 - str. 74
- ⁶⁵ viz Šmahel (pozn. 57), str. 300
- ⁶⁶ Nekuda Vladimír – Reichertová Květa, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno 1968, str.63
- ⁶⁷ Burke Peter, *Italská renesance: Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996, str. 141
- ⁶⁸ viz Měchurová (pozn. 4), str. 71
- ⁶⁹ Může se jednat i o svrchní šat.
- ⁷⁰ Belcredi Ludvík, *Bystřec: o založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině 1975 – 2005*, Brno 2006.
- ⁷¹ Viz Měchurová (pozn. 4), str. 75
- ⁷² Cooperová J.C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, Praha 1999, str. 94 – 95.
- ⁷³ Fífková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006., str. 238
- ⁷⁴ Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika ve sbírkách Moravského muzea v Brně, *ČMMZ LXXIII*, Brno 1988, 71 – 78.
- ⁷⁵ Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. *Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38*, Dresden, 1996, str. 127. – 199.
- ⁷⁶ Viz Hoffmanová (pozn. 75)
- ⁷⁷ -Hercík Emanuel, Tvořivost českého lidu v tradiční umělecké výrobě, *Lidová Hračka*, Praha 1953, str. 52
- ⁷⁸ Viz Hoffmanová (pozn. 75)
- ⁷⁹ Burian Václav, K typologii a datování lidové keramické plastiky (koníčka), *Československá etnografie 10*, Praha 1962, str. 304
- ⁸⁰ Viz Burian (pozn. 79), str. 302
- ⁸¹ Měchurová Zdeňka, *Konůvky – zaniklá středověká ves ve Žďánickém lese*, Brno 1997, str. 72
- ⁸² Překlad však použit z článku Z. Měchurové. Viz Měchurová (pozn. 1), str. 174 - 175
- ⁸³ Viz Měchurová (pozn. 1), str. 182
- ⁸⁴ Goš Vladimír – Karel Jiří, Hry a zábava ve středověkém Rýmařově, *Pravěk NŘ 15/2005*, Brno 2007, str. 53
- ⁸⁵ viz Hoffmanová (pozn. 75), str. 174
- ⁸⁶ viz Měchurová (pozn. 1), str. 176
- ⁸⁷ viz Měchurová (pozn. 1), str. 178
- ⁸⁸ viz Hoffmanová (pozn. 75)
- ⁸⁹ Blekta Josef, Smilovo Hradisko a Starý Plumlov, *Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 11*, Prostějov 1934, str. 14
- ⁹⁰ Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 178 - 179
- ⁹¹ Baleka Jan, *Výtvarné umění. Výkladový slovník, malířství, sochařství, grafika*, Praha 1997
- ⁹² Petráň Josef (red.), *Dějiny hmotné kultury I (2)*, Praha 1985, str. 866
- ⁹³ <http://dobakarova.brodec.org>, vyhledáno 15. 4. 2011
- ⁹⁴ Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 173 – 187.
- ⁹⁵ Petráň Josef (red.), *Dějiny hmotné kultury I (2)*, Praha 1985., str. 903
- ⁹⁶ viz Hoffman (pozn. 75)
- ⁹⁷ viz Petráň (pozn. 95), str. 902
- ⁹⁸ Nesládková uvádí až století 14. Nesládková Ludmila, *Významový slovník k vybraným oblastem středověkých dějin kultury v českých zemích*, Ostrava 1996, str. 162

-
- ⁹⁹ viz Nesládková (pozn. 98), str. 162
- ¹⁰⁰ viz Petráň (pozn. 95), str. 902
- ¹⁰¹ viz Nesládková, (pozn. 92), str. 163
- ¹⁰² -Goš Vladimír – Karel Jirí, Hry a zábava ve středověkém Rýmařově, *Pravěk NŘ 15/2005*, Brno 2007, str. 452
- ¹⁰³ viz Goš (pozn. 102)
- ¹⁰⁴ Fifková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006, str. 237
- ¹⁰⁵ Waterstradt Elke, *Kinderspielzeug im Mittelalter, Ausgraben in Minden*, Münster 1987
- ¹⁰⁶ viz Nesládková (pozn. 92), str. 166
- ¹⁰⁷ viz Petráň (pozn. 95), str. 903
- ¹⁰⁸ viz Nesládková (pozn. 92), str. 166
- ¹⁰⁹ viz Nesládková (pozn. 92), str. 167
- ¹¹⁰ viz Waterstradt (pozn. 105)
- ¹¹¹ viz Waterstradt (pozn. 105)

9 Literatura:

1. Baleka Jan, Výtvarné umění. *Výkladový slovník, malířství, sochařství, grafika*, Praha 1997, str. 176.
2. Bláha Josef, Zjišťovací výzkum na hradě Šternberku a některé problémy keramiky vrcholného středověku na jihozápadní Moravě, Příloha VVM č. 22, Olomouc 1970, str. 5 – 36.
3. Belcredi Ludvík, *Bystřec: o založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině 1975 – 2005*, Brno 2006.
4. Bém Mojmír (red.), *Archeologické zrcadlení*, Olomouc 2001
5. Blekta Josef, Smilovo Hradisko a Starý Plumlov, *Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 11*, Prostějov 1934, str. 9 – 31.
6. Bloch Marc, *Feudální společnost*, Praha 2010, 79 – 126, 141 -158, 311 – 314.
7. Brachtl Zdeněk, Keramická středověká plastika koníčka z Javorníku-Vsi, VVM č. 48, Olomouc 1996, str. 287 – 290.
8. Burian Václav, K typologii a datování lidové keramické plastiky (koníčka), *Československá etnografie 10*, Praha 1962, str. 301 - 307.
9. Burke Peter, *Italská renesance: Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996, str. 141.
10. Cooperová J.C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, Praha 1999, str. 94 – 95.
11. Čižmář Zdeněk, Prostějov, ul. Koželuhova, Rukopis nálezové zprávy o provedení záchranného archeologického výzkumu, uloženo na ÚAPP Brno, 1999.
12. Čižmář M. – Geislerová K. – Unger J., *Výzkumy. Ausgrabungen 1993 – 1998*, Brno 2000, str. 210 – 211.
13. Čižmář M. – Geislerová K. – Unger J., *Výzkumy. Ausgrabungen 1999 - 2004*, Brno 2006, str. 252 – 254.
14. Drobná Zoroslava, *Středověká keramika v Československu: Průvodce výstavou: Praha, Nár. muzeum 05/1962 – 06/1963*, Praha 1963, str. 4 – 19.
15. Englund Peter, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000, str. 70 – 73, 83 – 87
16. Fifková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006.
17. Fojtík Pavel, Drobná středověká terakotová plastika ze zaniklé středověké osady Stará Ves, k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov. *Zaměřeno na středověk. Zdeňku Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, str. 434 – 441.
18. Goš Vladimír – Karel Jiří, Hry a zábava ve středověkém Rýmařově, *Pravěk NŘ 15/2005*, Brno 2007, str. 451 – 458.
19. Goš Vladimír, Slovanské osídlení severní Moravy, *Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, Csc.*, Brno 1988, str.181 – 190.
20. Goš Vladimír, Středověké dětské hračky z Jesenicka, *Severní Morava sv. 33*, Šumperk 1977, str. 53. – 54.
21. Hejna Antonín, Středověká vesnická keramika v Čechách, *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie, sv. XX, č. 5*, Praha 1966, str. 313 – 319.
22. Hercík Emanuel, Tvořivost českého lidu v tradiční umělecké výrobě, *Lidová Hračka*, Praha 1953, str. 50 -57.
23. Hercík Emanuel, *Československé lidové hračky*, Praha 1951.

24. Hlobil Ivo – Perůtka Marek (ed.), *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Sv. 1. Úvodní svazek*, Olomouc 2001.
25. Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. *Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38*, Dresden, 1996, str. 127. – 199.
26. Hrdlička L. – Richter M. - Smetánka Z., Výzkum v Sezimově Ústí r. 1965, *AR č. 18*, Praha 1966, str. 663 – 680.
27. Loskotová Irena, Středověké reliéfní kachle jako pramen hmotné kultury (Morava), *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 189 – 2008.
28. Melniková – Papoušková, *Lidové hračky*, Praha 1948.
29. Měchurová Zdeňka, Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, *AH 35/2010*, str. 95 – 105.
30. Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 173 – 187.
31. Měchurová Zdeňka, Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet Tschechischen Schlesiens, *Archeologické rozhledy 46/1994*, Praha 2004, str. 618 – 626.
32. Měchurová Zdeňka, *Konůvky – zaniklá středověká ves ve Žďánickém lese*, Brno 1997, 51, 55 – 56, 64 – 69, 72 – 75, 208.
33. Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika ve sbírkách Moravského muzea v Brně, *ČMMZ LXXIII*, Brno 1988, 71 – 78.
34. Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov), *VVM 15*, Olomouc 1988, str. 76 – 79.
35. Měchurová Zdeňka, Shrnutí výsledků výzkumů v Konůvkách (okr. Vyškov), *Časopis Moravského muzea, vědy společenské LXXII*, Brno 1987, str. 113 – 121.
36. Měřínský Zdeněk – Procháska Rudolf, K některým aspektům každodenního a svátečního života středověkého člověka na Moravě a ve Slezsku, *AH 35/2010*, str. 7 - 23.
37. Michna Pavel, Dvě sídlištní s tavby z počátku lokačního období Uničova. Příspěvek do diskuze k otázce zemnic ve městech a vesnicích 13. století. *VVM č. 32*, Olomouc 1980. str. 161 – 186.
38. Moravec Zbyněk, *Tvář středověké Ostravy*, Ostrava 2007.
39. Nekuda Vladimír – Reichertová Květa, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno 1968, str. 13, 63, 65, 388 – 389.
40. Nesládková Ludmila, *Významový slovník k vybraným oblastem středověkých dějin kultury v českých zemích*, Ostrava 1996, str. 79, 126 – 133, 152 – 178.
41. Petráň Josef (red.), *Dějiny hmotné kultury I (2)*.
42. Sedláčková Hedvika, Výsledky druhé sezony archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici, drobná plastika a gotické emailem zdobené sklo, *Památkový ústav v Olomouci 1999. Výroční zpráva*, Olomouc 2000. str. 114 – 118.
43. Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici., *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999, , str. 104 – 109, 169 – 174
44. Skutil Josef, Fragment středověké hračky z hradu Svrčova u Hranic, *Sborník SLUKO II.*, Praha 1954, str.121. – 123.
45. Skutil Josef, Z nejdávnější předdějinné minulosti hraček (Moravský příspěvek k jejich poznání), *Paedologické rozhledy, roč. III*, Praha 1974, str. 197 – 224.

46. Smetánka Zdeněk, K problematice drobné hrnčířské plastiky, *Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV*, Brno 1961, str. 106 – 109.
47. Šebesta Pavel, Výzkum středověké studny v Chebu, *AH 4/1979*, Praha 1979, str. 71 - 78.
48. Šmahel František, Archeologické doklady středověké duchovní kultury, *AH 15/1990*, Praha 1990, 295 – 310.
49. Šmíd Miroslav, Prostějov, Uprkova ul., Rukopis nálezové zprávy o provedení záchranného archeologického výzkumu, uloženo: Ústav arch. Památkové péče Brno, 2010.
50. Šmíd Miroslav, Prostějov, parcely č. 178/1,2 a č. 180, Rukopis nálezové zprávy, uloženo na ÚAPP Brno, 1995.
51. Šmíd Miroslav, Prostějov, ul. Koželuhova, Nálezová zpráva, uloženo na NPÚ Olomouc, 1994.
52. Šourek Karel, *Lidové umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1942.
53. Toman Rolf (red.), *Románské umění. Architektura, plastika, malířství*, Praha 2006, str. 439.
54. Toman Rolf (red.), *Gotika. Architektura, plastika, malířství*, Praha 2005, str. 263, 425, 604, 611.
55. Tymonová Markéta, Středověké reliéfní kachle jako pramen hmotné kultury (Slezsko), *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 209 – 243.
56. Vachůt Petr – Hladík Marek, Nálezy raně středověkých keramických chraštítek ve tvaru vejce z Moravy, *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, str. 203 – 210.
57. Verdon Jean, *Volný čas ve středověku*, Praha 2003.
58. Waterstradt Elke, Kinderspielzeug im Mittelalter, *Ausgraben in Minden*, Münster 1987, str. 147 – 154.
59. Zatloukal Richard, Olomouc (okr. Olomouc), *Přehled výzkumů 39 (1995 – 1996)*, Brno 1999, str. 442 – 444.
60. Žurek Karel - Lapáček Jiří red., Záchranný archeologický výzkum na ploše nádvoří zámku v roce 2008, *Přerovský zámek Přerov 2010*, str.15 - 24

10 Summary

Medieval toys In Northern Moravia contain mainly products made from pottery. It is really rarely to find some toys made from another material. In N. Moravia there is only one little wooden sword and petty wooden sculptor. There is quite a problem to ordain what is plaything and what is ritual subject. We are sure only about plastic of little horses, another kind of small pottery plastic is indefinite. There are mainly men or women plastic wear in hood. Another kind of pottery sculptors are horsemen, some animals and so.

This work disserts on life and free time in medieval times, childhood, games in the middle ages, toys in relation to art, and the main part contains catalogue of known toys in middle ages and their correlation.

11 Seznam obrazových příloh

11.1 Seznam obrazových příloh umístěných v textu.

1. Hlavička panenky z Rýmařova. *Foto: Kamila Mátychová*
2. Spodní polovina panenky z Rýmařova. *Foto: Kamila Mátychová*
3. Hlavička ženské plastiky z Prostějova. Následně upravená reprodukce z: Fojtík Pavel, Drobná středověká terakotová plastika ze zaniklé středověké osady Stará Ves, k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov. *Zaměřeno na středověk. Zdeňku Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, str. 436.
4. Panenka z Jeseníku. *Foto: Milan Rychlý*
5. Torzo ženské plastiky z Jeseníku. *Foto: Milan Rychlý*
6. Hlavička panenky z Olomouce. Reprodukce z: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici., *Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva*, Olomouc 1999, str. 173.
7. Hlavička z Olomouce. Reprodukce viz Sedláčková (obr. 6), str. 173
8. Torzo ženské plastiky (těla) z Olomouce. Reprodukce viz Sedláčková (obr. 6), str. 172
9. Tělo ženské plastiky z Olomouce. Reprodukce viz Sedláčková (obr. 6), str. 172
10. Hlava ženské plastiky Olomouc. Reprodukce viz Sedláčková (obr. 6), str. 173
11. Hlava ženské plastiky z Olomouce. Reprodukce viz Sedláčková (obr. 6). Str. 173
12. Torzo ženské plastiky z Olomouce. Reprodukce z: Zatloukal Richard, Olomouc (okr. Olomouc), *Přehled výzkumů 39 (1995 – 1996)*, Brno 1999, str. 444
13. Torzo ženské plastiky z Ostravy. Následně upravená reprodukce z: Moravec Zbyněk, *Tvář středověké Ostravy*, Ostrava 2007, str. 35
14. Trup ženské plastiky z Ostravy. Následně upravená reprodukce z: viz Moravec (obr. 13), str. 36
15. Mužská postava v kápí. *Foto: Kamila Mátychová*
16. Torzo mužské postavy v kápí. Následně upravená reprodukce z: Žurek Karel - Lapáček Jiří red., *Záchranný archeologický výzkum na ploše nádvoří zámku v roce 2008, Přerovský zámek Přerov 2010*
17. Kentaur z Olomouce. Následně upravená reprodukce z: Bém Mojmir (red.), *Archeologické zrcadlení*, Olomouc 2001, str. 133

18. Hlava plastiky v kápí z Opavy. *Foto: poskytnuto T. Ottem*
19. Torzo ženské plastiky v renesančním oděvu, *Foto: Kamila Mátychová*
20. Koník z Javorníku. *Foto: Kamila Mátychová*
21. Koník z Jeseníku. *Foto: Milan Rychlý*
22. Koník z Prostějova. *Foto: Kamila Mátychová*
23. Koník z Olomouce. Reprodukce z: viz Sedláčková (obr. 6), str. 171
24. Koník z Olomouce. Reprodukce z: viz Sedláčková (obr. 6), str. 171
25. Koník z Olomouce. Reprodukce z: viz Sedláčková (obr. 6), str. 171
26. Koník z Ostravy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
27. Koník z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
28. Koník z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
29. Koník z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
30. Koník z Ostravy. Následně upravená reprodukce z: viz Moravec (obr. 13), str. 37
31. Koník z Javorníku. *Foto: Kamila Mátychová*
32. Koníček z Olomouce. Reprodukce z: Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 177
33. Koník ze Smilova hradiska. Následně upravená reprodukce z: Fifková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006., str. 235
34. Koník ze Smilova hradiska. *Foto: K. Mátychová*
35. Koník z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
36. Koník z Ostravy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
37. Koník ze Stonavy. Reprodukce z: Měchurová Zdeňka, Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet Tschechischen Schlesiens, *Archeologické rozhledy 46/1994*, Praha 2004, str. 620
38. Koníček z Opavy. Reprodukce z: Měchurová Zdeňka, Drobná středověká plastika koníčka na Moravě. Úvahy a postřehy. *AH 34/2009*, Brno 2009, str. 178
39. Koníček z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
40. Koníček z Ostravy. *Foto: Zbyněk Moravec*
41. Koník z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
42. Koník z Uničova. Reprodukce z: Michna Pavel, Dvě sídlištní s tavby z počátku lokačního období Uničova. Příspěvek do diskuze k otázce zemnic ve městech a vesnicích 13. století. *VVM č. 32*, Olomouc 1980, str. 175
43. Torzo koníčka z hradu Landek. *Foto: Zbyněk Moravec*
44. Koníček z hradu Landek. *Foto: Zbyněk Moravec*
45. Koníček z Ostravy. *Foto: Zbyněk Moravec*
46. Koník z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
47. Koník z Opavy. Vl. nákres
48. Hlava koníka ze Smilova hradiska. *Foto: K. Mátychová*
49. Hlavička koníka z hradu Svrčov. Reprodukce z: Skutil Josef, Fragment středověké hračky z hradu Svrčova u Hranic, *Sborník SLUKO II.*, Praha 1954, str. 122
50. Torzo mužské postavy v kápí. Následně upravená reprodukce z: Fifková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006, str. 238.
51. Hlava mužské postavy v kápí. Následně upravená reprodukce z: Fifková Renata (red.), *Sága Moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. Století*, Olomouc – Brno 2006, str. 238.
52. Fragment mužské plastiky v kápí. Reprodukce z: viz Sedláčková (obr. č. 6), str. 173

53. Fragment mužské plastiky. Následně upravená reprodukce z: viz Fifková (obr. č. 50), str. 250
54. Fragment mužské plastiky v kápí. *Foto poskytnuto T. Ottem.*
55. Sedící postava z Prostějova. Foto: K. Mátychová
56. Ženská figurka z Opavy. VI. Nákres
57. Mužská postava z Opavy. *Foto poskytnuto T. Ottem*
58. Dřevěná hračka z Litovle. *Foto: Pavel Šlězár*
59. Postavy mnichů. Foto: K. Mátychová, reprodukce viz Sedláčková (obr. 6), str. 174

11.2 Seznam vyobrazení (příloha na konci textu)

1. zdroj: Toman Rolf (red.), Románské umění. Architektura, plastika, malířství, Praha 2006, str. 439.
2. zdroj: Toman Rolf (red.), Gotika. Architektura, plastika, malířství, Praha 2005, str. 263
3. zdroj: Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38, Dresden, 1996, str. 145
4. zdroj: Toman Rolf (red.), Gotika. Architektura, plastika, malířství, Praha 2005
5. zdroj: Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38, Dresden, 1996, str. 149
6. zdroj: Hlobil Ivo – Perůtka Marek (ed.), Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Sv. 1. Úvodní svazek, Olomouc 2001, str. 600
7. zdroj: Toman Rolf (red.), Gotika. Architektura, plastika, malířství, Praha 2005, str. 425
8. zdroj: -Goš Vladimír, Slovanské osídlení severní Moravy, Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, Csc., Brno 1988, str. 188
9. zdroj: Hercík Emanuel, Československé lidové hračky, Praha 1951, str. XXIX, IIC
10. zdroj: Hercík Emanuel, Československé lidové hračky, Praha 1951, str. 29
11. zdroj: Sedláčková Hedvika, Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici., Památkový ústav v Olomouci 1998. Výroční zpráva, Olomouc 1999, str. 171
12. zdroj: Hercík Emanuel, Československé lidové hračky, Praha 1951, str. CXVI
13. zdroj: Foto P. Šlězár
14. zdroj: Hercík Emanuel, Československé lidové hračky, Praha 1951, str. 28
15. zdroj: http://www.mercatura-hanseatica.de/kruseler_hoerderheilsspiegel_1360.jpg, dne 4. května
16. Zdroj: Bém Mojmír (red.), Archeologické zrcadlení, Olomouc 2001, Žurek Karel - Lapáček Jiří red., Záchranný archeologický výzkum na ploše nádvoří zámku v roce 2008, Přerovský zámek Přerov 2010, str.15 – 24

17. zdroj: Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38, Dresden, 1996, str.169
18. zdroj: Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38, Dresden, 1996, str. 170
19. zdroj: Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38, Dresden, 1996, str. 182
20. zdroj: Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38, Dresden, 1996, str. 172
21. zdroj: Hoffman Verena, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodenkmalpflege. Band 38, Dresden, 1996, str. 145
22. Zdroj: Foto Milan Rychlý, <http://www.landschaftsmuseum.de/seiten/lexikon/Spiele-Puppen-2.htm>, dne 4. května
23. Šebesta Pavel, Výzkum středověké studny v Chebu, AH 4/1979, Praha 1979, str. 268
24. zdroj: http://www.landschaftsmuseum.de/Bilder/Kruseler_Wertheim-2.jpg, dne 4. května
25. zdroj: <http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://www.landschaftsmuseum.de/Bilder/Trictrabrett-2.jpg&imgrefurl=http://www.landschaftsmuseum.de>

11.3 Barevná obrazová příloha a porovnání jednotlivých nálezů

Umístěna i se seznamem vyobrazení na CD.

obr. 1 Soklnická kniha Friedricha II. (Manfredovo vydání)

obr. 2 Rekonstrukce středověkého města podle listinných archeologických pramenů- (Jörg Müller)

obr. 4

Pedro Berruguete (Federico da Montefeltro a jeho syn Guidobaldo) r. 1477

obr. 3 Traktát s nápísem: „v mém věku 4 – 5 let

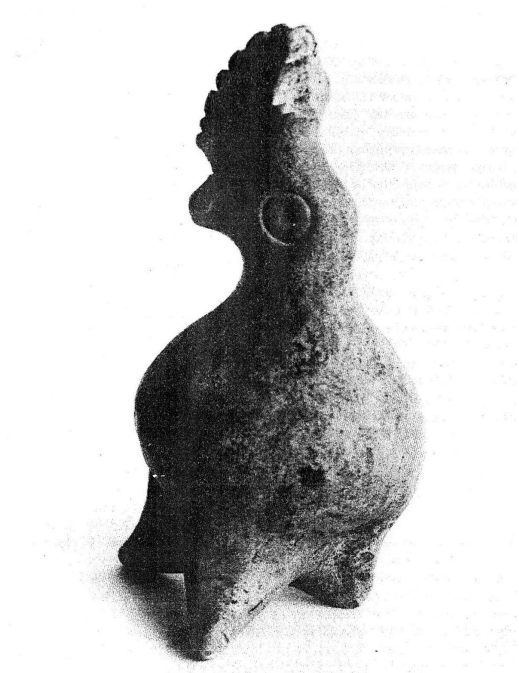
obr. 6 Komorový kachel z Olomouce (2. pol. 15. st.)

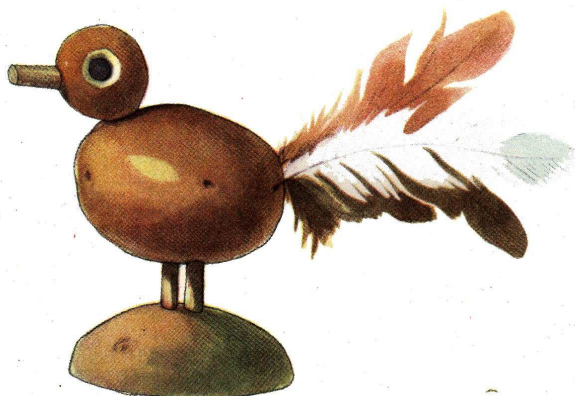
obr. 5 Rytina z roku 1540

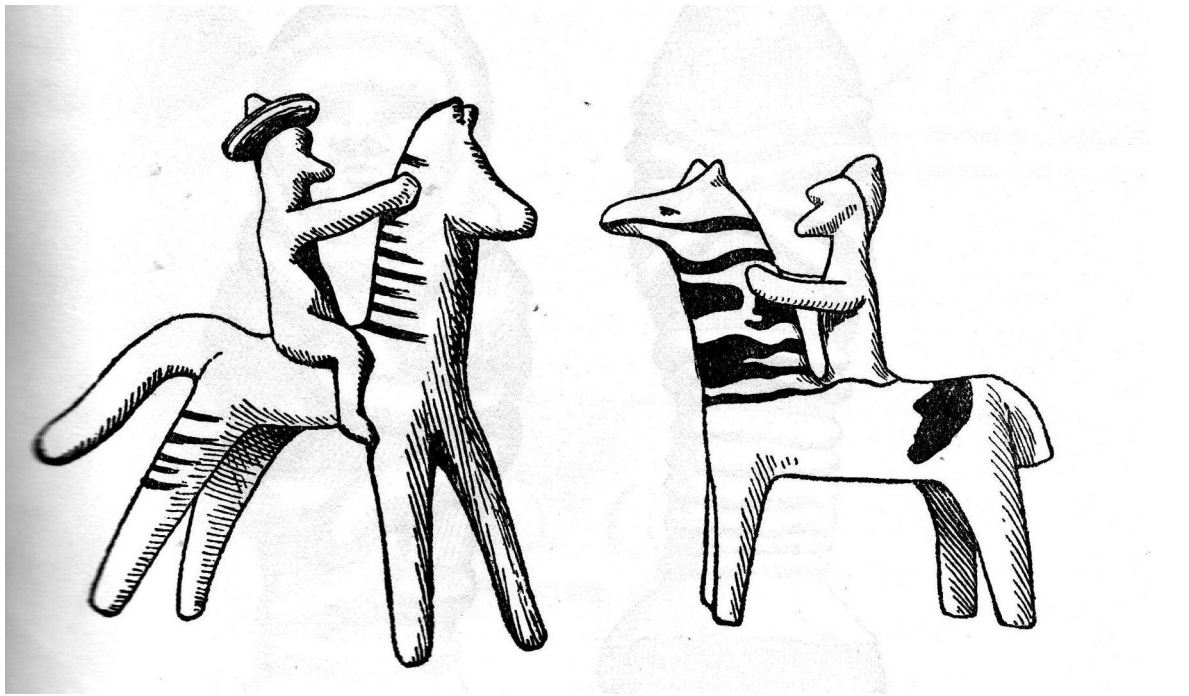
obr. 7 H. Bosch, Kejklíč (1480)

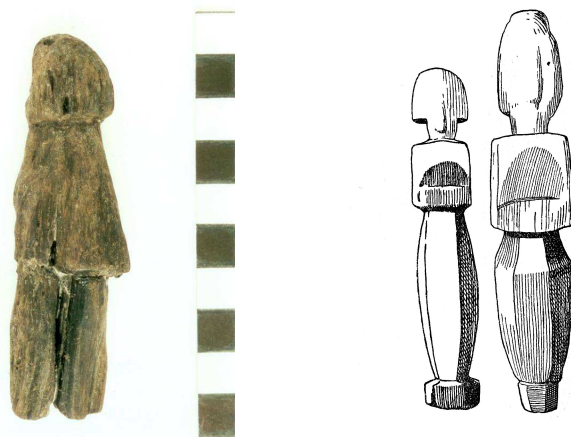
obr. 8 Kohoutek z 2. pol. 13. století

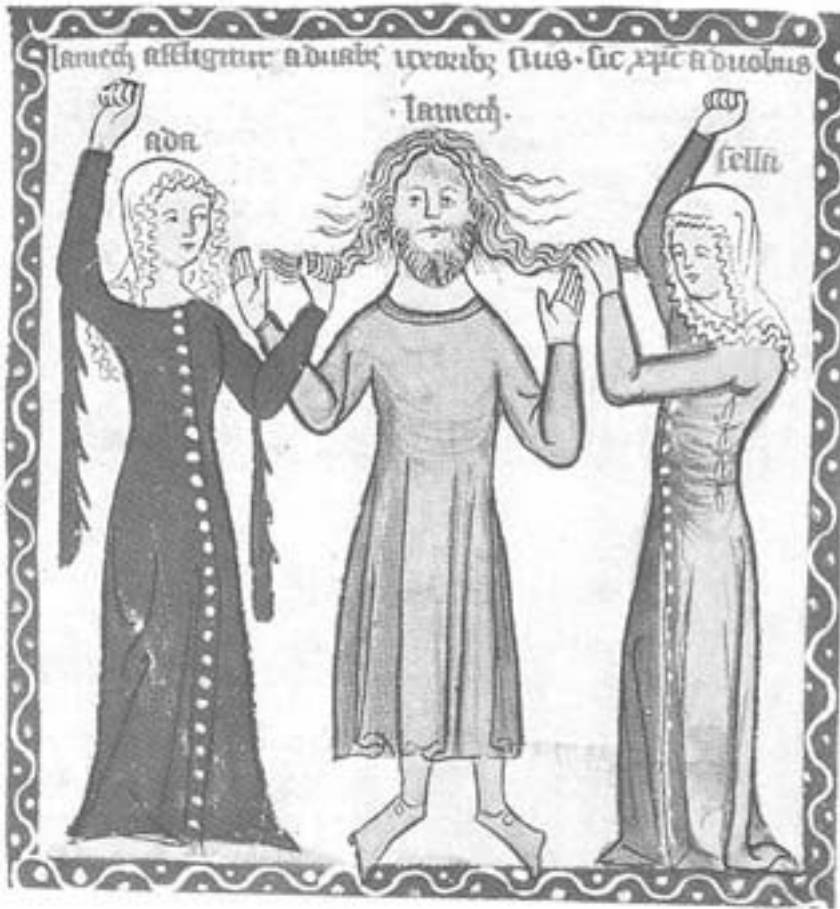
obr.9 Uzlová panenka a ptáček z kaštanů

Obr. 10, 11, 12 Starověký koník, středověký koník a novověký koník z počátku 20. stol.

Obr. 13, 14 Dřevěná plastika (možná loutka) z Litovle a Koptská loutka z roku 600 př. n.l.

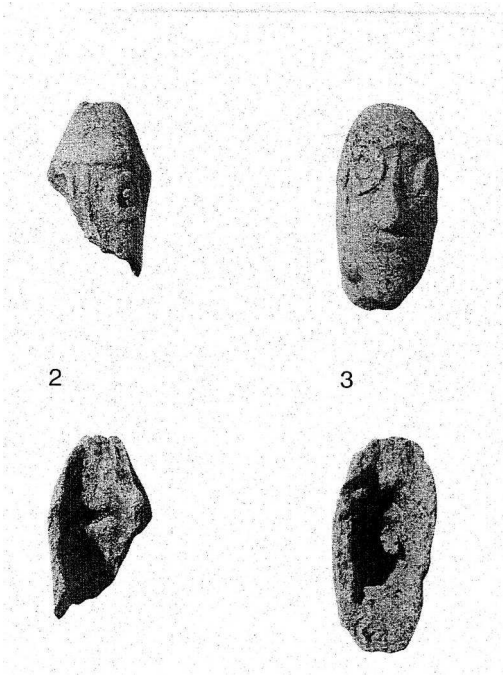
obr. 15 Spectaculum Humanae Salvationis (1360)

obr. 16. Nálezy ze Severní Moravy

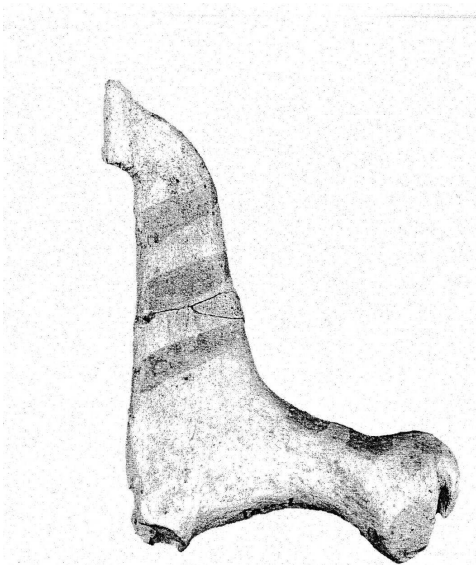
obr. 17 Kentauři publikované V. Hoffmanovou

obr. 18 Masky kentaurů

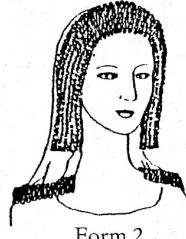
obr. 19 Ženská postava s koulí

obr. 20 Koniček s červeným malováním

Form 1

Form 2

Form 3

obr. 21 Tři typy panenek

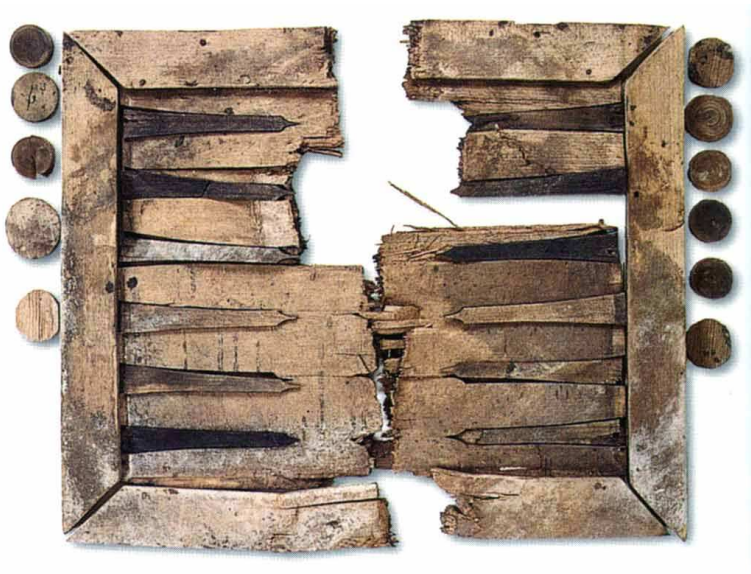
obr. 22 Panenka z Hollfeldu a Jeseníku

Obr. 23 Osecké kalendárium (poč. 14. st.)

obr. 24 Šlechtický nábrobek z klášterního kostela ve Wertheimu (konec 14. stol

Obr. 25 Tricktrack

Jméno a příjmení:	Kamila Mátychová
Katedra:	Dějiny výtvarných umění
Vedoucí práce:	PhDr. Josef Bláha
Rok obhajoby:	2011
Název práce:	DĚTSKÉ HRAČKY VE STŘEDOVĚKU NA SEVERNÍ MORAVĚ
Název v angličtině:	MEDIEVAL TOYS IN NORTHERN MORAVIA
Anotace práce:	Bakalářská diplomová práce pojednává o nálezech středověkých hraček na území Severní Moravy. Součástí práce je obrazová příloha.
Klíčová slova:	Středověk, hračka, archeologie, dějiny umění, lidové umění, Severní Morava
Anotace v angličtině:	Medieval toys In Northern Moravia Plaything or ritual subject. Plastics of little horses, men or women plastics, horsemen and animal plastics. Supplement of images.
Klíčová slova v angličtině:	Medieval, toys, archeology, history of art, folk art, North Moravia
Přílohy vázané v práci:	Obrazová příloha 10 stran.
Počet titulů použité literatury:	60
Rozsah práce:	82 stran, 49 normostran textu, 108 879 znaků.
